

Др. ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

Як говорити по літературному?

ПРАГА

1 9 4 1

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОСМ“

Др. Яр. РУДНИЦЬКИЙ

Як говорити по літературному?

САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА

ЧИСЛО 5

Др. ЯРОСЛАВ РУДНИЦЬКИЙ

Як говорити
по літературному?

ПРАГА

1 9 4 1

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО „ПРОБОЄМ“

**Авторський гонорар із цієї книжки призначений
на допомогу Українському Студентству**

Всі права застережені

**Накладом Українського Видавництва „ПРОБОЄМ“ у Празі
Друковано в друкарні Й. Шмідбертера, Прага II., Бенатська 7.**

*„Для одної Нації — одна
літературна мова її вимова!“*

Від автора.

Навряд, чи найдеться сьогодні яка друга серед сучасних європейських літературних мов, що заанала б у післявоєнній (1914-18) добі такого велетенського скоку в своєму розвитку, як українська мова. Повстання власної державності, небувалий досі розвиток економічної, політичної, технічно-виробничої, наукової та інших ділянок колективного національного життя, з другого ж боку письменницька діяльність таких українських художників слова, як О. Олесь, П. Тичина, М. Рильський, В. Підмогильний, О. Яновський, О. Вишня, Б. І. Антонич, Ю. Липа, Л. Мосенда і ін., усе те викликало раптове прискорення в досьогочасному незвичайно умірковано-еволюційному розвитку української літературної мови. І ось у ній почали схрищуватися найріаніші напрямні, найріаніші розвиткові генденції — вислід багатьох чинників, що їм підпадає в своєму розвитку всяка літературна мова. Назовемо деякі головніші з них:

а) велике географічно-діалектичне врізничкування української мови,

б) чотири культурно-історичні центри (наддніпрянський, галицький, буковинський й останньо закарпатський),

в) чужі впливи (деякі з них свідомо й насильно введені) і ін.

Перед українським повоєнним мовоанавством ста-
нула в усю широчину потреба створити норму — прак-
тично-мовний закон, що санкціонував би додатні (ан.
такі, що в дусі мови) тенденції в мовному розвитку
та з другого боку протидіяв від'ємним (зг. таким, що
йдуть в розрів із духом мови) тенденціям. М. ін. треба
тут назвати такі післявоєнні (1914-18) появі:

В. Сімович: Граматика української мови, Київ-
Ляйпциг,

Ол. Курило: Уваги до сучасної української мови
(нпр. третє видання, Книгоспілка 1925),

Ів. Огієнко: Чистота й правильність української
мови, Львів 1925 та його варшавський місячник „Рідна
Мова“ (1933-1939) разом із „Бібліотекою Рідної Мови“,

Л. Булаховський: Підвищений курс української
мови, Харків 1931,

С. Смеречинський: Нариси з української син-
такси, Київ 1932.

Найкращу синтезу українського нормативного мо-
воанавства, його „останнє слово“, находимо в капі-
тальній праці з цієї ділянки:

Ол. Синявський: Норми української літератур-
ної мови, Державне В-во „Література й мистецтво“,
Харків-Київ 1931.

Та всетаки, хоч існують ці просто золоті книжки — підручники української мови, в нас не дбають на-
лежно про її культуру. Про те переконуєтесь на кож-
ному кроці: при каварняному столику й на спортивій
площі, в сальоні й у фабричних бараках, в розмові
з приятелем і на зборах якоїнебудь установи чи орга-
нізації, на сцені й у дописі до часопису. Число про-
гріхів проти нашої літературної мови ніяк не меншав.

На кожному кроці аustrінетесь із мовними дивовижами й ми, як би ніколи нічого, далі груанемо в мовне багновиння, мовляв, або ж то хтось зане краще від мене, як треба говорити, а в мене в селі так говорять, то чому б мені так не говорити, або здебільшого нічого не „мовляв“, бо не застановлявся над цим ближче.

Та крім тієї — склаати б — внутрішньо-психологічної настанови таких наших закутчан-патріотів, чи мовних недбайлів, в ще одна велика причина невідрадного стану нашої мовної культури. Вона випливає із практично-монної буденщини. Саме про нашу буденну розговірну мову ми як найменше дбавмо, вважаючи подекуди, що чистою літературною мовою слід говорити тільки „про свято“, в урочистих промовах, на концертах, зборах, вічах і т. д. Це й відбивається на нас самих шкідливо; вдома, в гурті найближчих уживаемо „буденної“ мови, на зовні ж намагаємось говорити правильно по літературному й це нам не завжди вдається: хоч-нечоч наша мова тоді штучна, тут і там мимоволі вдирається якийсь „будений“ вислів, речення чи фраза, ми переконуємося наглядно про „недостачу слів“, про те, що наші думки, почування й воля не находять в нас повноти вислову. Тимто ми мусимо виабуватися такого „двомовного“ стану в себе, отже вживання іншої мови „на свято“, іншої ж „на будень“ — тієї останньої, звичайно, недбайлової, нелітературної — а змагати всіми силами до того, щоб наша розговірна мова наближалась як найбільш до літературної, була вільна від таких частих прогріхів проти її норм. Тоді й наша „святкова“ мова буде звучати правильно.

Звернути увагу на найчастіші прогріхи проти літературно-мовної норми, виказати як і чому треба

вистерігатися основних помилок у ділянці звучні, морфології, складні та слівні нашої мови та станути в допомогу всім, кому не байдужа культура українського слова — завдання оцих рядків. Автор іх свідомий того, що всяка, хоч би як найприступніша „граматика“ для неграматиків, немовознавців річ нудна й суха, тимто він старається її аробити „стравною“, не розкидаючи на право й ліво граматичними формулами чи правилами, а навпаки подаючи більшу кількість живих прикладів та оминаючи по змозі чисто мовознавчі, теоретичні питання. Коли читач зустріне тут і там усміхнене речення, то хай анає, що авторові зовсім було не до сміху, коли чув одне чи друге нелітературне слово, ту чи іншу неправильну форму. Це сміх кріє слізози й може вони порушать ту тверду скалу мовної загумінковості й відсталости, що довкруги паношиться. *Gutta cavat lapidem...* краплина вижолобить серце каменю, а що щойно слъоза!

Багато з висловлених тут думок доводилось уже авторові публікувати на сторінках української преси, як: „Рідна Мова“, „Вісті Укр. Наук. Інституту в Берліні“, „Життя й Знання“, „Вогні“, „Думка“, „Новий Час“, „Наш Прáпор“, „Нова Рада“, „Наступ“ і ін. А проте вони, ці думки, не стратили й досі своєї актуальности й зібрали їх щераз до купи, асистематизувати, доповнити дечим та подати широкому загалові як продуману цілість — буде річ не менш потрібна, як корисна.

Видавництву „Пробовм“ у Празі належиться від мене й від Читача щира подяка за те, що взялось за видання цієї книжечки.
Автор.

I. Вступні уваги.

§ 1. Знання й відчуття рідної мови виносимо з дому, можна сказати, висисаємо з грудей матері (пор. термін „рідна“ або „матірня“ мова!). Дитина, що її світогляд ще не розчинений, і не уявляє, що може існувати інше мовне середовище, інша мова, як та, що вона нею пороаумівається а матір'ю.

Ось як амальовув письменниця Галина Журба дитячу прин'язаність до рідної мови та з другого боку непороауміння із незнайомості чужої мови серед дітей:

„...Почалося так: Горпинин Милиянко сказав: От, дурний! Хіба ж це прут? Чувш, Дарко, він каже на ставок — прут.

— У нас прутом гусей заганяють, — глумливо завважила Дарка й запидалася.

„Біженецькі“ стояли окремо. На воді виблискувало сонце.

— Го, го! — репотались місцеві, — по хахлаці та разговарівают. Как смешно. Ти панял?

— Канешно, панять то можна. Ана гаваріт, что у них в пруд заганяют гусей.

— Ха, ха, ха! Вот так новость сказала!

„Біженецькі“ ще більше збилися до купи. Відчували глумливу ворожість до себе.

Милиянко штовхнув Миколу:

— А на тім боці луна, як... — сказав несміло.

— Луни щось нет, ето солнце, — пояснив вчительським тоном Альоша. Кацапенята зареготалися з „тупості хахлоф“. „Біженецькі“ в свою чергу почали сміятыся.

— А хіба ж по вашому тож сонце — обіавався глумливо Милиянко. — Я думав, що може макітра. „Біженецьких“ огорнула дика радість...“

(„Зорі світ заповідають“ стор. 73-4).

§ 2. Тільки ж мова, що ми її винесли з дому, має дуже часто місцеву закраску, вона має багато відхилень від літературної, всеукраїнської мови й вимови, чи по фаховому сказавши, вона має говіркову закраску. Літературної, всеукраїнської мови має нас передусім навчити школа, звідси випливає важна суспільна функція школи із рідною, матірньою мовою.

Ось як змальований у тієї ж Галини Журби руйнацький вплив чужомовної школи на духовість шкільної дитини:

„...Тієї самої осени Дарка вперше пішла до школи... Голос вчительки вищав істерично на всеньку клясу.

— Тіше, черті паласати! Давольно шуметь!

Дітям робилося смішно. Ховали голови під лавки, хіхікали, стискаючи жменями носи.

— Ту-о-то, лу-о-ло, ве-а-ва — читала Дарка ледве розуміючи де-яке слово. Ріані „краваті“, „сараї“, „букашкі“, „лєпъошкі“, вилазили з книжки, ставали перед нею дуба, беркеталися дотори ногами й розлазилися по клясі. Робилося ще смішніше.

— Птенци, ха, ха, ха! Побий тебе трісця! — репетував червоний мов яблуко Оникіско з кирпатим носиком та сміливими очима.

— Або „дітьонишай“, — чуєш?... Птичка кормить „дітьонишай“ — чуєш? Ха, ха, ха!

— Цить, бо Щіпавка почуве. (Щіпавкою проавали вчительку).

Худа з виряченими, беаглуадими й злими очима, а вигнутими вниа кутиками губ, Дросіда Сем'яновна верецала: Анісій Барадейчук! Атвечай урок!

Діти переглядалися не тямлючи трохи. Потім знов порскали у жменю.

Хутко навчання й школа анудилися дітям. Вчителіку ненавиділи й боялися. Йшли неохоче до школи. Не навчалися завданого з книжки. До Різдва половина школярів перестала ходити...

(„Зорі світ заповідають“ стор. 109-11).

§ 3. Коли ж школа з різних причин не сповнила своїх завдань, чи сповнила їх тільки частинно щодо навчання літературної мови, а врешті коли покинемо школу, єдиний найкращий васіб вчитися мови — читати відповідні праці й статті на теми мови, слідкувати за мовою творів художнього мистецтва, або прислухатися до мови на сцені. Загально відомо, що кожен письменник (роауміється правдивий письменник, не графоман) вносить до мовної скарбниці нові слова або й сполучки слів (фрази) й форми й це є один із найголовніших чинників розвою т. зв. літературної мови — мови, що м. ін. назверх репрезентує націю, а всередині в офіційною мовою уряду, школи, торгівлі і т. д. Мова кожного письменника-поета — хоч вони здебільшого нарікати на її вбогість — багатіша, рівноманітніша, має більший і кращий засіб вислову, як мова звичайної людини. З цього погляду можемо, звичайно, й говорити про „мову Шевченка“, „мову Лесі Українки“, Коцюбинського, Франка й ін.

Літературна мова — то серце Народу; гине мова — гине Нарід. Тому то один із головніших обов'язків кожної культурної людини, кожного свідомого громадянина — знати добре свою рідну мову, тобто вміти завжди правильно висловлюватися по своєму та постійно дбати про культуру мови. Вчитися свободі літературної мови треба від колиски до гробової дошки, бо жива мова постійно розвивається, йде вперед так, як і саме національне життя в усіх своїх ділянках (порівн. напр. нову в нас радісву, торговельну, спортивну, військову, летунську слівню тощо).

Але ж звертаючи увагу на мову й стиль аразкових літературних творів ми не тільки збагачуємо, чи теж підносимо свою мовну культуру. Друга велика користь із цього для нас — це спрощування власної мови від помилок, від прогріхів проти літературної норми. А таких прогріхів у нас багацько й вони найрівнородніші. Ми розглядатимемо тут найчастіші й найважніші в такому порядку: прогріхи проти української звучні, проти морфології (словотвору й відміни), прогріхи проти складні та врешті проти лексики (слівні) української мови.

ІІ. Із звучні української мови.

1. Ікання.

§ 4. У звуковому укладі (системі) української мови найбільш своєрідне (ан. таке, що його немав в інших мовах) явище це зміна звуків у таких парах слів, як: *біб* — *бобу*, *кінь* — *коні*, *ніс* — *носом*... або: *піч* — *печі*, *корінь* — *кореня*, *камінь* — *каменя* і ін., т. зв. ікання чи ікавізм.

Тимчасом у нашій мові щораз більше розповсюднюються навпачне явище: „ікати” там, де немав до цього основ. І так почуете чи прочитаете часто про те, що напр. що в висліді тих промінів, хата опинилася у полуміні (з газет; треба: „променів”, „полумені”); повіні по наших селах наростили багато шкід (з газет; треба: „повені”); знад підкамінечного монастиря пливе вітрець (з газет; треба: „підкаменечного”); В Київі дзвонять дзвони... (з газет; треба: „в Києві, „під Києвом“, „до Києва“ завжди „в“, хоч у називнику „ї“: Київ!); на святі Крут віддеклямували вірш Яніва (з газет; правильно буде: „вірш Янова“ й „Янів“ буде так далі відмінятися: „Янову“, „Янова“, „Янове“, Яновом“, „з Яновом“, „ї“ тільки в називнику!). Або: вступне слово Кравців, вам. правильно: „Кравцева“ почули ви стільки разів, скільки Кравців (тут „ї“ бо називник!) його виголошуував.

І так як Раціло б українське мовне чуття, коли б хто говорив: „в нічі була буря“, „на стілі лежить книжка“, чи „в Сяніці відбувся з'їзд музейників“, замість правильного: „в ночі“ (хоч: „ніч“), „на столі“ (хоч: „стіл“), „в Сяноці“ (хоч: „Сянік“), так самі сенько вражають і наведені фальшиво ікані форми типу „повіні“ (зам.: „повені“), „в Київі“ (зам.: „в Києві“), „вірш Яніва“ (зам.: „вірш Янова“) чи „промова Кравціва“ (зам.: „промова Кравцева“).

Ви прислухайтесь, чи в народній мові аустрінете якого „Петріва“ (аважди ї тільки: „Петрова“), „Стечіва“ (аважди ї тільки „Стечева“), чи „Марківа“ (аважди ї тільки: „Маркова“).

А в наших письменників те же саме:

*У Києві, на Подолі
Козаки гуляють...*

читаємо в Шевченка, хоч називник обидвох наяв, і „Києва“ і „Подолу“, іканий, отже: „Київ“, „Поділ“.

Те ж і в народній пісні:

*У Києві, на риночку,
Там п'є чумак горілочку.*

Або ще:

*Ой поїхав мій миленький
З Бережан до Львова...,*

хоч називникова форма „Львова“ звучить: „Львів“. На щастя, ще ніхто не говорить: *до Львіва!*

З часів перед т. ав. „українізацією“ Совітської України аустрінемо частенько книжки з означенням

місця виходу „у Київі”, зам. „у Києві”. Навіть деякі (прикро вказати) видання „Всеукраїнської Академії Наук” мали цю неправильну форму столиці України. Тонариство „Час” у Києві мало теж свій знак-емблему з неправильним написом „Т-во Час у Київі”. Та все таки ці написання агодом уступили місця правильним формам „у Києві”, „під Києвом”, „до Києва” й сьогодні їх тільки так ужинають, бо й нарід інакших форм не знає!

Про умовини ікання в українській мові не будемо тут ширше розводитися; цікавий читач знайде про це вичерпні відомості в першому доброму підручнику української мови, чи широко в „Нормах української літературної мови” проф. Ол. Синявського або в „Рідному Писанні” проф. Ів. Огієнка. Та ми не хочемо його тут затримувати довше, наше завдання й ціль тільки вказати на те, що форми типу: „до Києва”, „до Харківа”, „коло Каніва”, „біля Сяніка”, чи теж „від Яніва”, „до Кравціва”, „Яківа”, „Драгоманіва” й врешті „попелу”, „проміння”, „ступіння” і т. д., це все мовні диконини й треба правильно говорити й писати тільки: „до Києва”, „до Харкова”, „коло Канева”, „біля Сянока”, чи теж: „від Янова”, „до Кравцева”, „Якова”, „Драгоманова”, чи врешті: „попелу”, „променя”, „ступеня” й відміняти:

Київ	Харків	Стеців	Петрів
Києва	Харкова	Стецева	Петрова
Києву	Харкову	Стецеву	Петрову
Київ,	Харків	Стецева	Петрова
Києве	Харкове	Стецеве	Петрове
Києвом	Харковом	Стецевом	Петровом
у Києві	у Харкові	у Стецеві	у Петрові

2. Коли м'яка приголосівка перед „і“?

§ 5. Давніш, як ще в українському правописі було „і“ для означення м'яких попередніх приголосівок, ана-
чить коли була збережена пропорція між т. ав. йото-
ваними й нейотованими:

а — я (а з поперед. м'якою: *синя*)

у — ю (у з поперед. м'якою: *синю*)

е — е (е з поперед. м'якою: *сине*)

і — і (і з поперед. м'якою: *сині*),

то в українській мові такі написання: *ніс* (— *носа*)
й *ніс* (— *нести*) відрізнялися одне від одного й на
письмі. Ми мали тоді:

ніс (— *носа*) але: *ніс* (— *несла*),

mik (— *tokу*) але: *mіk* (— *текла*),

сіль (— *соли*) але: *cіл* (— *село*),

діл (— *долу*) але: *dіl* (— *діло*),

зільник (— *де золиться*) але: *zільник*
(гербарій) і т. д.

Сьогодні за новим правописом — маємо в обидвох
роздрядах таке саме написання:

ніс і *ніс*

mik і *mіk*

сіль і *cіл*

діл і *dіl*

зільник і *зільник* і т. д.,

буква ж „і“ визначав тільки „й + і“ за (заломаною!)
схемою:

але: **а** — **я** (цебто: **й + а** або **ь + а**)
у — **ю** (**й + у**   **ь + у**)
е — **ө** (**й + е**   **ь + е**)
і — **ї** (тільки: **й + і!**).

А проте хоч сьогодні **ніс** (: *носа*) **й ніс** (: *нести*), **mik** (: *toky*) **й mik** (: *текти*) пишемо однаково, літературна вимова цих слів неоднакова!

В першому випадку (**ніс** — *носа...*) мавмо до діла а твердою приголосівкою перед „**і**”, в другому (**ніс** — *нести...*) а м'якою, отже в правильній українській вимові ці слова звучать:

ніс (— *носа* але: **ніс** (— *несла*),
mik (— *toky*) але: **mik** (— *текла*),
сіль (— *соли*) але: **сыл** (— *село*),
діл (— *долу*) але: **дыл** (— *діло*),
зільник (— *золити*) але: **зыльник** (— *зілля*) і т. д.

І загально: всяке **і**, що чергується з **о** (**ніс** — *носа*) не м'якшить у літературній мові попереднього **с**, **з**, **т**, **д**, **ц**, **и**, **л!** Всяке ж **і**, що чергується з **е** або **і**, м'якшить ці приголосівки (**ніс** — *несла*, **діл** — *діло*).

М'якшення попередньої приголосівки або не м'якшення **ї** в українській мові має виразну значенево-відрізняльну функцію, пор. нпр.:

сине (: *син*) і **сине** (: *сине море*),
перелаз і **перелазъ**,
суди і **сюди**,
там і **тjam**,
сад і **сядъ** і т. д.

І коли щодо твердих і м'яких перед *a*, *e*, *u*, *o* панув в українській вимові повна послідовність (ніхто не скаже ніколи напр. замість *сять*, ані: *садь*, ані: *слд*, ані: *сад*, тільки: *сять* буде завжди в нимові: *сять*, а *сад* буде *сад!*), то щодо *i* панув в вимові повне безпуття. Одні м'якшать усі приголосівки перед *i*, отже говорять: *ніч* (зам. правильно: *ніч* з „н“ твердим), *ніг* (зам. правильноного: *ніг*), *лізка* (: *лоза*, замість: *лізка* з „л“ твердим!), а даліше мішають *тік* і *тык*, *ніс* і *ніс*, *сыл* і *сіль*, інші ж знову (це рідше, здебільшого в молодих людей!) всюди твердо, отже не тільки: *ніч*, *ніч*, *сіль* але й *діл* (: *діло*), *сім* (замість правильноного літературного *сім*), *зілля* (замість правильноного: *зылля*), *сіно* (замість: *сыно*) тощо. Див скрайності й повний розгардіяш замість послідовності й одності:

В українській літературній дбайливій вимові таке I, що чергується із *o* не м'якшить попередньої приголосівки, таке ж *i* що чергується з *e* або *i*, м'якшить II.

М'якшити приголосівки перед *i* з *o* отже напр. в словах, *ніч*, *ніг*, такий сам великий прогріх проти української ортоепії. як не м'якшити їх перед *i* що чергується з *e* або *i* (отже говорити „*сіл*“ замість „*сыл*“, „*діл*“ замість „*дыл*“).

Правда, теперішній правопис, як сказано, не відріняє однієї і другої вимови, слово *тік* і слово *тык* пишуться однаково: „*тік*“. І цікаве явище: всі, кому т.зв. „академічний правопис“ не подобається, накидаються на нього, лаяють його, скажім, за апострофа, за чужі слова, за хрещення, за *вісник* й т.д., беруться його реформувати сюди й туди, одним словом роабивають його одність, щоб і тут зааночити шкідлину *devlau*: „скільки українців — стільки правописів“, але на цю найважливішу недостачу академічного правопису не звертають уваги. Тимто, на нашу думку, коли й доведеться якнебудь і колинебудь переводити реформу сьогоднішнього українського право-

пису, то тоді треба буде на всякий випадок зачинати від справ найважніших для нашого правопису, не від апострофа! А відрізнати на письмі *ніс* і *ньіс*, коли відрізняється сад і сядь, це, на нашу думку, перша й найважніша проблема при правописних реформах. Коли ж її валишавтесь на боці, а реформуються тільки речі побічні, то вже краще не реформувати ваагалі, а прийнявши те, що в, почекати на велику основну реформу, коли на неї прийде відповідний час і відповідне місце!

3. Два типи м'якшень і що з того виходить?

§ 6. Коли одного вечора на виставі „Наталки Полтавки“ я почув відому пісню в формі:

*А я люблю Петруса,
Тай сказати боюса,
/(:Ой лихо не Петрус —
Біле личко чорний вус !:).*

то я встав з місця, (а членості не жадаючи звороту грошей за білет) вийшов з вистави, а другого дня написав відповідну рецензію й післав адміністрації артистці. Я мав вправді одного ворога в житті більше, але був переконаний, що сповнив добре громадське діло.

Та цього типу тверда вимова м'яких съ, цъ, зъ ширилася не тільки на сцені. Її можна було зустрінути на кожному кроці у Львові в післявоєнних роках. „Ми вчилися латинські слівца“ наслідував було львівський „Комар“ вимову молодих панянок (і то а т. ав. „доброго дому“), які конче хотіли, щоб про них думати, що вони не з Жовкови чи з-під Ходорова, а з Києва або з Полтави й у висліді... псували мову.

В чому річ?

Є два типи м'якшення приголосівок с, з, ц в українській мові. За центрами, де вони панівні, можна ска-

зати: львівський або галицький, та киево-полтавський або волинсько-закарпатсько-східноукраїнський. Перший тип м'якшення, це сильне м'якшення (фахово аване „дораальним“), другий тип це легке, слабе м'якшення (фахово: „корональне“). В першому роді м'якшення звук съ нпр. наближається акустично до ш, отже таке сім, чи зілля звучать близько до „шым“, жылля“. Другий тип м'якшення це вимова нпр. съ м'яко, але близько до с; його можна означити на письмі як съ, отже „сым“, зылля“.

І ось тепер деякі галичани (а ще більше галичанки!) стараються наслідувати цю слабо пом'якшену, киево-полтавську вимову „съ, зъ, цъ“. Та все таки їм це не вдається, бо не розуміючи в чому річ, попадають у другу скрайність і замість півм'яко вимовляють ці приголосівки зовсім твердо. От ви й почуєте сім (а твердим „с“), зілля (а твердим „з“), сіно (анов тверде „с“), а далі вчитися слівца й т. п., що до парадоксу веде в співаній мові, де ці звуки внаслідок довшого протягування, зовсім тверді. Але ж бо вони, як тверді, тут цілком не на місці! Така тверда вимова їх це попросту насильство над українською звучнею, з яким свариться й кричить до неба за пімстою не тільки нормативна граматика, але й уся історія нашої мови. Ось уже в попереднього розділу (§ 5.) ми бачили, що таке зілля чи сім мусить мати „з“ чи „с“ м'яке, бо „і“ в цих словах з давнього „е“, отже тверда вимона тут не на місці. Є ще інші причини для м'якої вимови таких слів як сіно, ся і т. д. Та ми не будемо тут займати читача історичною граматикою, а застановимося над тим, чи краще м'якшити таке сім по старому, по галицьки, чи вимовляти його цілком твердо, по варварськи?

Отже найкраще було б вимовляти його півм'яко за києво-полтавським арааком. Над цим треба поправляти, бо таку вимову можна собі в часом присвоїти. Тільки ж ніколи не можна насиливати „сь“ й робити з нього „с“, замінювати „зь“ на „з“, чи підставляти „ц“ замість „ць“! Тоді вже краще вимовляти ці звуки з львівським сильним пом'якшенням, аніж з азовсім твердо!

Львів теж гарне місто!

Унага на маргінесі: Мушу прианатися, що знаю одну галичанку, яка назагал сильно м'якшить *сім*, *сіно*, ся і т. д. Тай слово *всі* вимонляє здебільшого з галицьким сильно-м'якшенням „с“. Коли ж це *всі* означає в ней „всі до одного, всі як один“, то тоді воно твердне й подовжується: *але кожу вам вссси!* чутв и нераз. Тут воно, це тверде „с“, має виразну експресійну функцію й як нимок може цікавити мовознавця. Поза цим нгадана галичанка нормальна, зн. має нормальне галицьке м'якшення приголосівок і не імітує фальшиво києво-полтавської нимони „сь“, чим заслуговув на повну пошану мовознавчого світу!

4. За правильну вимову нашого „в“.

§ 7. Змосковщену вимову наддірянця півнаєте зараз по тому, як він вимовляє *в* після голосівок на кінці складу. І як же часто доводиться нам ще чути цю вимову в роді: *Шефченко написаф „Кобзаря“, належаф до Кирило-Методіїффіф і т. д.* І як болюче ріже така вимова українське вухо! Та воно й не мусить бути зараз глухе „ф“ на цьому місці; тут може бути й найчистіше українське губно-зубне „в“, а вимова цього „в“ в тій позиції таки не буде правильна, й такі слова як *взя-в, да-в, ма-в, пра-вда* разитимуть чужістю.

Тут у дечому вина графіки. Її розв'язали нпр. гарно білорусини, вводячи до абетки нескладотворче „ў“. В нас його функцію має буква „в“. Іншими словами,

наше „в“ має подвійне завдання в правописі: раз воно губно-зубне „в“, а то перед голосівкою на початку складу, нпр. *вал*, *лава*, *Вавилон*, *виховувати* і т. д., другий раз воно має вартість нескладотворчого „у“, а саме, як сказано, на кінці складу після голосівки, нпр. *мав* (у вимові: *мау* з нескладотворчим „у“), *брав*, *дав*, *лавка* (у вимові: *лау-ка* з нескладотворчим „у“), *правда* і т. д. Ось кілька слів, де перше „в“ це прандиве „в“, друге ж заступає нескладотворче „у“: *вив* (у вимові: *виу*, вимовлене як один склад), *вів*, *давав*, *дивився*, *вивів* (у вимові: *вивіу* з нескладотворчим „у“ на кінці) і т. д. Єдина правильна вимова цих слів тільки з двома різними звуками для букви „в“ перед і після голосівки. Одне „в“ в обидвох випадках вимовляють тільки під чужим впливом, або теж ті чужинці, що вчилися української мови з лихих підручників і не були ніколи в українському селі.

§ 8. Виходячи з цієї подвійної функції українського „в“ (раз „в“, то знову нескладотворче „у“) наш правопис переймає й чужі слова на свій лад, зн. в дусі вище наведених зasad. І так нпр. чуже (західно-европейське) нескладотворче „у“ після голосівок передає нашим „в“, пор.: *Європа* (в вимові: *Еуропа* з нескладотворчим „у“), *Евфрат*, *Австрія* (в вимові: *Аустрія* з нескладотворчим „у“), *Австралія* і т. д. Теж саме і для німецьких назв у роді *Waldau*, *Ottmachau*, *Grünbaum*, *Strauß*, *Faust* і т. д., де всюди в українському правописі на місці чужого „и“ нескладотворчого, стоять наше „в“, хоч воно в вимові рівне власне цьому нескладотворчому „у“. Ми пишемо: *Вальдав*, *Оттмачав*, *Грюнбавм*, *Штраус*, *Фауст* і т. д. Але тепер є ще можливість у німецькій мові класти нескладотворче „у“ перед голосівкою нпр. *Bauer*, *Mauer*, *Kra-*

kaege і т. д. І ось як би ми йшли далі за вище поданою засадою, то повинні передавати ці назви, як *Бавер*, *Мавер*, *Кракавеर*. Але ж кожен українець читає ті назви не як *Bauer*, *Mauer*, *Krakaueg*, але як *Bawer*, *Mawer*, *Krakawer!* Значить робить щось, чого немав в німецькій мові. І ось академічний правопис, йдучи саме за українською вимовою й українським правописом, каже писати ці слова цілком правильно, як: *Bauер*, *Mauер*, *Krakaуер*.

Як же пояснити, що наші деякі часописи, цитуючи німецьку пресу мають неправильні форми в роді: „Кракавер Цайтунг”, або „Варшавер Цайтунг” замість правильного й українського „*Krakaуер* чи *Varshaуer* Цайтунг”? Або недбайливість, або неанання!

Зважати на літературну вимову й писання українського „в” після й перед голосівкою, на початку й на кінці складу — справа тонка, але ясна й із глибоким підкладом у народній мові. Треба тільки з нею близче запізнатися та подбати про всеціле й уміле використання її і то не тільки в вимові, але й на письмі.

5. Милозвучність української мови.

§ 9. Приглянемося ачери гі звуковій авичці нашої мови:

Одна з найкращих прикмет української мови та, що вона неавичайно мельодійна й із цього погляду стоїть вище всіх слов'янських мов, а нарівні з наймельодійнішою з романських мов — з італійською. Для чужинця, неслов'яніна українська мова — найлекша. Немав бо в ній ані такого сильного й багатого м'якшення, як у польській, немав таких різниць між ненаголошеними й наголошеними голосівками, як у

московській (пор. нпр. т. ав. „акання“ в цій останній мові), немає теж у ній накопичення приголосівок як у чеській та південнослов'янських мовах (нпр.. таке *trg* 'торг', чи *krk* 'карк'). Це признавали всі об'єктивні вчені-мовознавці й це всякому ясне, хто тільки знає українську мову та порівняє її з іншими.

Для осягнення цієї мельодійності, чи, як дехто називає, милозвучності або доброзвучності мав наша мова багато засобів. І так, українська мова не любить нпр. зустрічі двох, трьох чи більше приголосівок чи голосівок до купи, бо це звучить немило для вуха й утруднює вимову.

Щоб уникнути такого накопичення приголосівок чи голосівок наша мова вживає кількох способів. Ось вони:

Звуки *i* та *u* змінюються по голосівках в *й* та *в*, нпр.: *він i вона* але: *вона й він, він у дома* але: *вона вдома*. Пор. іще:

Ми вже (не: „уже“) *не знаємо, за що взялися* (не: „узялися“) але: *Гнат узяв* (не: „взяв“) *сукувату палицу* (У. Самчук, Марія).

Або такі приклади:

іменник але: *займенник* (не: „заіменник“),

увага але: *зувага* (не: „за-увага“),

учитель але: *научитель* (не: „научитель“),

умите але: *небо невмите* (в Шевченка).

Інші слов'янські мови не знають такого чергування звуків; по московському скажемо нпр. *буду у Уласа* (аж троє *у!*, по нашему: *буду в Уласа*). Теж і по польському: *byli u Andrzeja* — прикрий для вуха розаяв через зустріч трьох голосівок (*i, y, a*); по нашему було *b*: *були в Андрія*.

Дещо відмінна справа в поезії. Тут автори мусять звертати увагу на ритміку вірша й цим можна виправдовувати такі накопичення приголосівок, як:

*Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополю* (Т. Шевченко),

*Шубовство в воду!...
Геть загуркоміло* (Т. Шевченко), або:

Пташки у ірії одлітають (О. Олесь), чи:
*І з криком в небо устає
Новий псалом залізу* (П. Тичина).

Не підпадають тому законові передусім наави: *Урал*, *Угорщина*, *Уругвай*, зокрема треба в літературній мові уникати аміни нашої наави й зберегати завжди одну форму: *Україна*, *українець*, *український* (давніш у посайл були можливі й форми: „Вкраїна, *вкраїнець*, *вкраїнський*”, тепер уже їх не вживають!).

Не зміняється *и* на *й* навпаки теж там, де це спричинює аміну значення, бо що в нпр. *вправа*, то не *в: управа* й навпаки. В добрих правописних словниках української мови буває звичайно зааночено, котре у на початку слова не може переходити в *в* (пор. нпр. словник Голоскевича з 1931 р.)

Як бачимо, чергування *і* та *й*, а далі *у* та *в* залежить від попереднього звука, власне: чи це приголосівка (по ній кладемо *і* та *у*), чи голосівка (по ній: *й* та *в*).

§ 11. Теж на попередній, а не наступний звук оглядаються в українській мові слівця *би* й *же*. Такими вживаємо їх тільки по приголосівках;

по голосівках ці слівця переходят на основі закону милозвучності:

би в б,
же в ж, нпр.:

...На мир ніколи б ти не йшов, коли б іх знат, але: Я дещо панові хотів би розказати. (Рильський).

Треба ж ученим наперед віддати шану, але: Знав же, що в нас колодка (Самчук).

Під ті самі закони милозвучності в українській мові підпадав й сполучник щоб. Його ще дуже часто вживають у нас у давній формі „щоби“.

Так нпр.:

*I tremчу, щоби хтось не розвіяв
Мою mrю ясну, молоду* (Ірлявський),

побіч: *Щоб зйшла благодать, не печаль...*

Щоб полишила щастя багате...

Щоб віддячилася славно і щедро... (він же).

Але ж у слові щоби частина би стоять після голосівки „о“ й тому за наведеним угорі законом милозвучності тільки форму „щоб“ можна вважати за правильну літературну форму. У кращих наших письменників скрізь тільки „щоб“. Так нпр. у Т. Шевченка немає ніразу „щоби“, завжди „щоб“, пор.:

Щоб лани широкополі... було видно. (Заповіт),

Старий заховався..., щоб ніхто не бачив.

(Перебендя).

На попередній, а не наступний звук треба теж звертати увагу, вживаючи прийменників з та від, байдуже, чи вони окремо стоять, чи злиті зо словом. По приголосівках вони змінюються на із та од, нпр.: (иди

з Андрієм, але :) разом із Андрієм, або : (немає від сина листа, але :) прийшов од сина лист.

Є ще багато явищ, зв'язаних із милозвучністю нашої мови, напр. чергування слівець: *іще — іце*:

вона іце мала — він іще малий; або в таких парах, як: вода лле — дощ ілле,

така мла — тут імла,

вона рвала — він ірпе і т. д.

Всі вони творять разом одну з найкращих і найбільше своєрідних признак нашої мови, надаючи їй якоєсь окремої формальної гнучкості, переливності. Вона, наша мова, при тому дуже легка до віршування: поет може завжди роапоряджати відповідно до потреби одним складом більше або менше. Так напр. можна пояснити явище, що скорочені форми дієіменника на *-ть* (отже: *робить, писать...*) чи такі скорочені форми як *пітавсь, молитись, граться* і т. д. виступають, здебільшого в віршованій поезії, окрема в народніх піснях.

Тимто нам треба пильно слідкувати й придержуватися законів мової милозвучності, чи це буде в писаній, чи в щоденній розговорній мові.

6. „Кривавий“ чи „крі-, кре-, кро-, кир-, кер-авий“?

§ 12. Читач мусить у цьому відступі вибачити маленьку екскурсію... в історичну граматику й теоретичні міркування. Справа форм *кривавий* замість „*крі-авий, Кревавий, кровавий, кирвавий, кервавий*“, а також *прижати* замість „*дрожати*“, чи „*дріжати*“, *гриміти* замість „*гриміти*“ і т. п. в не менш важна, як і важка,

щоб й вирішувати аподиктично екс катедра. Хто ж мені таки вірить в тому, що замість *кровавий* дійсно треба писати й говорити *кливавий*, замість *дрожати* — *дрижати* і т. д., зн. хто признає в цьому випадку відповідне правило академічного правопису й нормативних граматик, той може защадити собі часу й труду, та прийнявши до відома те, що вгорі вже сказано, перейти до чергового розділу; адже ж багато людей живе без історичної граматики української мови й добре їм ведеться... Коли ж хто цікавий, що куди й як із тією „*кливавою*“ історією, так прошу:

Справа групи *-ри-* в таких словах як *кливавий*, *дрижати*, *гриміти*, *тривати*, далі ж *христити*, *хрещення*, *хрицений*, тісно звязана з звіником, чи розвоєм т.зв. півголосівок (ъ, ъ), що колись до X ст. існували в нашій мові й що з них сьогодні залишився тільки „ъ“ як знак м'якшення, а не якийсь окремий звук. Всякому ясно: „ъ“ це сьогодні не звук, такий як напр. *e*, *a*, *u*..., тільки це зм'якшальний знак, пор.: *перелаа* — *перелазъ*. Але в давнину це був окремий звук, щось посереднє між „і“ та „е“. І ось коли така півголосівка ь або ѿ наступала після звука *r*, то вона могла перейти в *-ри-*, а саме тоді, коли в наступному складі не було півголосівки (ъ або ѿ), тільки якась повна голосівка (*a*, *e*, *i*...). У слові *кливавий* маємо до діла з таким випадком: після першого складу, що первісно звучав як *krъ-* (отже мав півголосівку) наступав дальший склад із повною голосівкою: *a*, склад *-ва-*. Розвій пішов так, як це вгорі сказано: перший склад *krъ-* розвинувся у *кри-* й ми дістали сьогоднішнє: *кливавий*.

Але не все наступний склад після *krъ-* мусів мати повну голосівку; часом могла там виступати теж півголосівка. Так було напр. у слові: *krъ-въ*. В таких ви-

падках розвивався перший склад у *кро-*. І ось із першого складу ми діставали: *кровь*, а сьогодні: *кров*.

Подібна історія іа словом *дрижати*. Це первісне: *дръжати*. Коли ж віньємо під увагу первісний іменник, то він звучав: *дръжъ* і дав сьогодніше: *дрожь* (подібно як *кров*). Тимто ми можемо уложить такі пари, як:

кров але: *кривавий*,

дрожь але: *дрижати*

грім, *грому* але: *гриміти* і. т. д.

Для повноти треба зааночити, що півголосівка в після *р* теж давала *и* в тих самих умовах, що *ъ*. Коли ж наступний склад мав півголосівку, то тоді вона розвивалася не в *о*, тільки в *е*. Так можемо пояснити знову таку пару, як:

хрест (іа: *хръ-стъ*) але: *христити* (іа: *хре-стити*).

Ясна річ, що коли існували в мові одна побіч одної форми, напр.: *кров* — *кривавий*, *хрест* — *христити*... то порядок і співвідношення між ними могли затиратися й замість форми *кривавий* можна було створити від основного слова *кров* форму *кровавий* (від *krívця* — *krívavij*, від *kerva* — *kerjavij*, від *kyrva* — *kirovavij*), так само як від основного *дрожь* могла з часом постати форма *дрожати*, від *хрест* — *хрестити* і т. д. Власне московська мова розвинула такі форми, як *кровавий*, *дрожать*, *хрестить*... І українська мова якраз відрізняється своїм: *кривавий*, *дрижати*, *христити* від московської, отже таких і тільки таких форм нам слід ужинати. Додати треба, що описаний український розвій цього явища один

із найстарших, бо мав за собою традицію найдавніших пам'ятників української мови.

Чи ж треба тоді проти нього виступати? Рішуче ні! Беа закутчанства (— „у нас на селі моя баба й дідо говорили тільки „кервавий“, „хрестити“, отже я теж так буду говорити“!), без більшевизму (— „чому ж то мені не говорити „криваний“ від „кривий“, а „кровавий“ від „кров““?), без критикоманії (— „ті наші мовознавці все щось повидумують, аби тільки не так, як Бог приказав“!) приймім те, що прийняли в 1929 р. Й Всеукраїнська Академія Наук у Києві й Наукове Товариство ім. Т. Г. Шевченка у Львові. В нас напевно знайдуться речі більші й важніші, що проти них треба боротися, ніж ці правильні, історією української авучні обосновані форми: *кревавий*, *дрижати*, *гриміти*, *трипати*, *христити* й т. п.

І це дуже відрадне явище, що молода західно-українська генерація поетів адебільшого придержується вже цих форм; так напр. в закарпатця Ірлявського читаемо:

*Тривожні звуки дзвонів на дзвіницях,
а в полі бурі — не нові вони.
Розлючений кревавий час іскриться,
час грізний незабутньої весни.*

7. „Апсалютно“, література“ й ще дещо.

Як прикрий (таки вражаюче прикрий!) сторонній вплив (московської мови) помічаються ще деякі авукові хиби в мові нашої інтелігенції, що перейшла московську школу. Ось дві з них, найважніші:

а) Передусім зустрінете тут і там чуже нашій мові „акання“, цебто вимову ненаголошеного *o* як *a*, напр.

„апсолютно” замість: *абсолютно*, „казак” замість: *козак*, „маладець” замість: *молодець*, „хороший” замість: *хороший і ін.* Це все непрощене калічення мови його треба усією силою вистерігатися. В українській мові звук „о” є завжди „о”!

б) Теж саме іа м'якшенням попередньої приголосівки перед *е* аокрема в словах чужого походження. „література” замість: *література*, „факультет” замість: *факультет*, „універсітет” замість: *університет*, „кабінет” замість: *кабінет*, це все прогріхи проти української літературної вимови й їх треба докончеси виабуватися. Зробити це — нетяжко: вимагається тільки трошки самообсервації ... самопошани, коли вже не пошани для рідної мови.

Інші дрібніші завваги до вимови такі:

в) Приголосівки *ч*, *ж*, *ш*, *щ* не бувають у літературній мові майже ніколи м'які і ам'якшального знаку „ъ” після них ніколи не пишеться: *ніч*, *ріж*, *їдеш*, *кущ*, *йорж*... Вимовляти склади: *чо*, *щу*, *жа*... по літературному, це значить вимовляти їх в твердими *ч*, *щ*, *ж*... і взагалі чисто, напр.: *четири* (не „четири” або „ч'отири”), *щука*, *часто*, *щупак*, *біжать*, *душать*, *горица*, *мішечок*, *горищечок*...

г) Дзвінкі приголосівки перед недзвінкими (глухими), а також дзвінкі приголосівки в виавуці не повинні в літературній вимові переходити в відповідні недзвінкі (глухі). Це значить, що:

б не повинно переходити в *п*,

д „*т*,”

з „*с*,”

ж „*ш*,”

г „*х* і т. д.”

Тимо треба завжди вимовляти так як написано: *хлібця* (не: „хліпця”), *грудка* (не: „грутка”), *залишко* (не: „залиско”), *книжка* (не: „книшка”), *нігти* (не: „ніхти”), а далі: *суд* (не: „сут”), *віз* (не: „віс”), *різ* (не: „ріх”) тощо.

Це теж одна з своєрідних і старих авукових прикмет української мови й тому треба її дотримуватися.

В ав'яку з цим треба: *вогкий*, *кігті*, *легкий*, *на-
дхнений*, *зідхання*, *жердка* і т. д.

І) Випад приголосівок. При збігові приголосівок *ждн*, *здн*, *стн* ті, що в середині групи випадають. Так маємо: *тижня* (хоч: „тиждень”), *пісний* (хоч: „піст”), *празник*, *борозна*, *кожний*, *чесний*, *капосний*, *напасник*, *пропасниця*, *власний*, *існувати*, *нешасний*, *персня* (хоч: „перстень”), *корисний*, *первісний*, *кількісний*, *якісний*.

На тій основі маємо теж: *звісний*, *вісник*, хоч: „вість”, „вістка”.

Вийнятково: *шістнадцять*.

Група *стн* не в те саме, що навпачна група *нітс* і тому *т* в таких словах, як: *студентський*, *емі-
грантський*, *президентський*... залишається.

Від *партизан* буде прикметник, річ ясна, *парти-
занський*, від *капітан* — *капітанський*.

Звук *т* випадає в групі *стл*, а також авук *л* у групі *слн*: *щасливий* (хоч: „щаствя”, „щастити”), *за-
висливий*, *жалісливий*, *розіслати* (хоч: „роастелю”), а далі *масний* (хоч: „масло”), *умисний*, *навмисний*.

Віймок тут: *пестливий*, *кістлявий*, *Естляндія*.

Д) Перед приголосівкою ч інші приголосівки під-
падають змінам. І так змінюється:

I. з на *ж*: *блізький* — *ближчий*, *брязкати* — *бряжчати*, *дзицкати* — *дзінжчати* тощо.

2. *k*, *ц* на *ч*: *турок* — *турецький* — *Туреччина*, *козак* — *козацький* — *козаччина*, *гайдамака* — *гайдамацький* — *гайдамаччина*, *Німеччина*, *Хмельниччина* тощо.

3. *x*, *с* на *ш* (пишеться щ): *волов* — *волоський Волощина*, *колісце* — *коліща*, *пісок* — *піщаний, миска* — *мищини* тощо.

Інші приголосівки перед *ч* на письмі аберігаються: *Шведчина, братчик, шляхетчина, квітчастий тітчин, ісвістчин, тчу* тощо.

Треба звертати при цьому увагу також на правильне писання цих усіх слів. Вище подані способи прийняті новим академічним правописом із 1929. р.

8. Наголос.

§ 14. Словом „наголос“ можна бути налякати майже кожного, хто має до діла в говореною мовою та з віршами (дрижіть поети!). Ось там палкий святочний промовець тричі вжив нпр. слова *прапор* із наголосом на *о*, замість на *а* та на всіх 56 випадків наголошує слово буде по літературному (на *у*) тільки 22 рази! Ось знову декляматор на святочній академії „поправив“ наголос у Шевченка, перекручуючи:

*Б'ють пороги, місяць сходить
Як і перше сходив...
Нема Січи, пропав і той.
Хто пісм верховодив! —*

(замість: *сходив, верховодив**))

* Дозволяю собі на цьому місці щераз піднести голос у справі видань Шевченкових творів: доти ці видання будуть шкунтильгати, доти вони не стоятимуть на висоті, доки не по-

І нема на те ради! Навіть мерцям не дають під цим оглядом спокою. Ви уявіть нпр. тринадцяту промову з лихими наголосами над домониною якого граматика, що її виголошує нпр. професор від математики й фізики. Чи може такий навіть найбільш терпеливий небіжчик спокійно це видергати до кінця? Не говорячи вже про іншу похоронну публіку Й головно про приятелів-граматиків! Рішуче ні!

Або інший світ (кримінальний):

Як би по судах на місці прокураторів сиділи мовоизнавці — дослідники наголосу, то либонь ніодин національний адвокат не докінчив би своєї „бесіди“, а відповідний клієнт дістав би в двоє більшу кару як та, на яку заслуговуве! За наголос!

А поети... Або ні: *de poetis nit nisi bene!* Отже говорім про них тільки добре, ан. говорім тільки про таких, що добре наголошують свої вірші! Так приглянемося одному з наших мистців слова, що мав найменші шанси до правильного наголошування, бо походив із Лемківщини, де, як відомо, наголос постійний, на другому складі від кінця. Думаю, що вже всі анають, про котрого поета тут мова. Отже Антонич дійсно мав великі труднощі з наголосом, а проте пильною працею по словниках і послідовною лектурою визначніших поетів дійшов до того, що може бути аразком для віршування! Огієнко назвав це чудом і зовсім не перебільшив: Антонич із цього погляду дійсно доказував чудес, як ніодин із йому сучасних західноукраїнських поетів.

явиться напр. „Кобаар“ із наголосами. Шевченко для нас, це передусім говорене слово, а що з нього виробляють різні декламатори наших днів! Послухайте!

Я пригадую точно такий момент: Коли з початком 1936 р. „Комісія Мови“ при Наук. Т-ві ім. Шевченка у Львові дискутувала над моїм проектом граматичної термінології на засідання приходив і Антонич. Раз виринула справа: *щока* чи *щелепа* (мовний орган). І ось дискутанти переконалися до першого терміну. Прихильявся до нього й поет, тільки завважив, що „літературний наголос не *щока*/*щока*“. Рефлексія й теоретична підготованість приходили в таких випадках до голосу. Мусіли вони вирішно панувати й тоді, коли поет творив.

Звернімо увагу на кілька подробиць у цьому напрямку, візьмімо кілька прикладів із його творів.

На З. У. З. наголошують загально слово *прапор* на кінці. Про колишній часопис „Наш Прапор“ теж інакше тут не говорили, як на це вказує хоч би рекламна максима: „Тъму невіжкі і роздор — проганяв Наш Прапор“ В Антонича находимо скрізь тільки літературний наголос на першому складі:

Каштани наче прапори хвилясті
(Три перстені, 69),
Ми молодість тверду і кучеряву
Складаємо мов прапор на ляфетах
(Книга лева, 62) — і ін.

Пор. теж у Тичини:

Закипіло, зашуміло —
Тільки прапори цвітуть
(Поезії 62),

або в Олеся:

Але послухайте! Погляньте:
Хто топче прапори свяї?
(Поезії 48) і б. ін.

Інший приклад:

Наддністрянські поети наголошували традиційно й згідно з західними говірками слово *струна* на початковому складі; пор. хочби в Корнила Устяновича:

*Дубовим листям повита,
Стара гусля лежала,
В ній голосниця розбита,
І хора струна мовчала.*

(Струни II, 287).

В Антонича це слово має такий наголос:

*Виходжу в сад, як сонце гасне
і вечір мов струна тримтитъ*
(Три перстені, 20),

*Хвилюванням тримкої струни
переливний роздабонитися голос*

(Там таки, 75), але в кличнім відмінку (правильно):

*В червонім збані м'ятний трунок
Зелені краплі яворові.
Дзвони, окриленая струно,
Весні шаленій і любові*
Там таки 6), хоч у дальшому, оруднику:

*Тремтитъ захоплення струною голос твій
І з неба ждеш вечірньої роси*
(Там таки, 67), множина перекидує наголос:

*Чи то струни чи не струни,
Чи то може з вістря шлаг
Вік минув зеленоруній
Що садами ніжно пах*

(Там таки, 64), або:

*Дме вітер у руна
Життя молоде,
На яблуні струнах
Долоні кладе*

(Там таки, 34).

При цьому можна порівняти наголос, що його мав це слово нпр. у Лесі Українки:

*Сім струн я торкаю струна по струні
Нехай мої струни лунають*

(Твори I, 107), чи теж:

*Співай мені пісню ту пісню, що спить в твоїм серці,
Торкни ту струну в твоїй арфі, що досі іще не бреніла,
Всі Струни озватися мусять хвалою мені*

(Там таки, 69) і ін.

Пор. іще декілька літературних наголосів в Антонича, що виразно відрізняють його від наддністянських поетів:

Басейни мов дзеркала нерухомі в куряві червоній
(Книга лева, 29),

*I мох вогню і вітру ясний галас
і буря світла на води дзеркалах*
(Там таки, 19),

або:

*Корчма, мов куц, що родить зорі,
Свічками палиться в ночі*
(Три перстені, 3),

чи теж;

*Заклята ніч і смерть в напоях,
Що їх коханцям варить чорт*
(Там таки, 9) і б. ін.

Сказано: Антонич, хоч лемко з роду, пильною працею й лектурою дійшов до доконалости в наголошуванні й може стати в цьому огляді добрим зразком для всіх, хто має говіркові наголоси.

§ 15. Про український наголос можна б написати окрему книгу й ще не було б усе. Нажаль у нас іще цієї книги немає! На цьому місці хотів я подати декілька слів, що їх звичайно вживається з неправильним наголосом; цей неправильний наголос у лівій колонні, права колонна мав літературний загальноукраїнський наголос. При тому слово із правильним наголосом друковане похиленим друком. І так:

зле	добре
адвокат — <i>адвокат</i>	
аазбука — <i>аазбука</i>	
антихрист — <i>антихрист</i>	
антика — <i>антéка</i>	
бажання — <i>бажання</i>	
батьківщина — <i>батьківщина</i>	
батько — <i>батько</i>	
більшати — <i>більшати</i>	
Борис — <i>Борис</i>	
буду — <i>буду</i>	
Буковина — <i>Буковина</i>	
були — <i>були</i>	
булава, — <i>булава</i>	
варварський — <i>варварський</i>	
вгору — <i>вгору</i>	
вежа — <i>вежа</i>	
весело — <i>весело</i>	

зле	добре
відсоток — <i>відсоток</i>	
відхід — <i>відхід</i>	
вільний — <i>вільний</i>	
віч-на-віч — <i>віч на віч</i>	
влада — <i>влада</i>	
Володимир — <i>Володимир</i>	
вороний — <i>вороний</i>	
вояк — <i>вояк</i>	
вхопити — <i>вхопити</i>	
галичанин — <i>галичанин</i>	
гойдатися — <i>гоїдатися</i>	
голубий — <i>голубий</i>	
грамота — <i>грамота</i>	
діло — <i>діло</i>	
двадцятий — <i>двадцятий</i>	
договір — <i>договір</i>	
донька — <i>донька</i>	
досить — <i>досить</i>	
доцент — <i>доцент</i>	

а л е   д о б р е

дочка — *дочка*
вретик — *еретик*
жадання — *жадання*
живосилом — *живосилом*
наговір — *наговір*
замітний — *замітний*
захопити — *захопити*
запанець — *запанець*
запакомий — *запакомий*
зовсім — *зовсім*
ідол — *ідол*
ізахопити — *ізахопити*
какао — *какао*
керманіч — *керманіч*
кидати — *кидати*
килим — *килим*
клевета — *клевета*
комісар — *комісар*
концерт — *концерт*
корчма — *корчма*
курінь — *курінь*
кутя — *кутя*
ладан — *ладан*
ліноруч — *ліноруч*
лікар — *лікар*
людина — *людина*
людство — *людство*
льокаль — *льокаль*
майор — *майор*
меншати — *меншати*
Мирон — *Мирон*
монах — *монах*

а л е   д о б р е

мотив — *мотив*
мотор — *мотор*
мужчина — *мужчина*
мундур — *мундир*
мураа — *мураа*
навчання — *навчання*
навхрест — *навхрест*
наказ — *наказ*
намагання — *намагання*
намет — *намет*
напиток — *напиток*
наосліп — *наосліп*
намисто — *намисто*
настрій — *настрій*
невідомий — *непідомий*
обидва — *обидва*
опісля — *опісля*
оповідання — *оповідання*
орда — *орда*
Осип — *(И)Осип*
основний — *основний*
остров — *острів*
Паріж — *Паріж*
патент — *патент*
період — *період*
пестити — *пестити*
питання — *питання*
пізнання — *пізнання*
пліч-о-пліч — *пліч-о-пліч*
поводитися — *поводитися*
поганин — *поганин*
подушка — *подушка*

зле	добре	зле	добре
пожар — <i>пожар</i>		сімсот — <i>сімсот</i>	
позов — <i>позов</i>		струна — <i>струна</i>	
праворуч — <i>праворуч</i>		тридцятий — <i>тридця-</i>	
прапор — <i>прапор</i>		тий	
признання — <i>признання</i>		труна — <i>труна</i>	
п'ятьсот — <i>п'ятьсот</i>		уряд — <i>уряд</i>	
раз-по-раз — <i>раз-по-раз</i>		шісъсот — <i>шістсот</i>	

III. Із словотвору й слововміни української мови.

1. Наростки -ування -овання.

§ 16. Коли хто їduчи на лови, цебто їduчи полювати скаже: „Їду на полювання” й наголошує при цьому склад „лю”, то поїзд, яким він їде повинен вискочити з шин, пес, із яким їде, повинен сказатися й заскавуліти, рушниця ж повинна сама з себе вистрілити й розірватися. Тай те все було б, можна сказати, тільки легкою, символічною, карою за такий наголос.

І коли свята землењка досі носить тих усіх, що кажуть „будування”, „малювання” (послухайте як наголошують це гарні пані!), „негодування” (ах, яке модне слово!) „приятелювання” (— хіба з найтяжчим ворогом, коли такий наголос!), і т. д., то це треба пояснити як якийсь надзвичайний випадок терпеливости, хоч все таки не можна бути зовсім певним, чи не наступить коли ще додатково якийсь тяжчий землетрус, або інший легкий катаклізм.

Тай це не тільки при наголосі наростків -ування й -овання такі нелітературні авички поширилися. Ви старчить згадати, що майже в усіх словах на -ння, що походять від дієйменників на -ти є такі, поза цим зовсім неарозумілі, хитання.

Ви тільки послухайте, що відповість нпр. наддіпрянець („великоукраїнець”), коли його галичанин (ніби

„малоукраїнець”) поздоровить словом „поважання” із наголосом на „жа”. Отже він у 99 випадках на 100 відкаже: „поважання” (евент. „мов поважання”) а наголосом на „ва”. І навпаки: коли хтось здоровить у нас із наголосом на „ва”, то тоді йому й одвічають звичайно наголосом на „жа”. Отже... найкраще здоровити себе взаємно гаслом „Слава Україні!” й таким чином оминемо різнонаголосся а обопільним „пова-“ й „поважанням”, що вже сталося відруховим.

А річ така легка, коли тільки йде про цей наголос!

Адже коли: „поважати”, то й *поважання*, коли: „полювати”, то й *полюзання*, коли: „будувати”, то й *будування* і т. д. Наголос у віддієслівних іменниках на -ання, -ування завжди такий, як у дієіменниковій формі основного дієслова на -ати, -увати. Sapienti sat! Розумному вистарчить півгодини балакати, він вам признає рацію й виходячи скаже: (таки) „Поважання” з фальшивим наголосом на „ва”. Привичка? Може... Та добре, що він тоді скоро зачинить за собою двері, бо ви можете йому, чого доброго, послать наздогін важко виходжені кальоші, евент. а додатком Bezugsschein-a (по укайнськи: „дозвіл купна”) на нові.

Яке ж відношення — вертаючись ід темі — між наростками -ування, й -овання!

Отже передусім те, що наросток -ування можна наголошувати тільки на другому складі від кінця, -овання ж на третьому від кінця.

Та це була б тільки формальна різниця між ними. Є ще друга, не менш важна, а саме значенева різниця. Ось *риштування* це чинність, *риштовання* це вислід тієї чинності, тобто пов’язані дошки, дрючки тощо, *мурування* це мулярська чинність, *муровання* — ви-

слід чинності, тобто мур, малювання — малярська чинність, мальовання — малюнок, тощо. Іншими словами наросток -ування, це викладник чинності дії, наросток -овання викладник висліду тієї дії.

Чим пояснити, що так часто обидва наростики мішаються: Отже передусім не відрізнянням внутрішньо-значеневої сторони цих наростків, а також тим, що західно-українські форми віддієслівних іменників цього типу побудовані на діє-іменнику -ований, якого наголос на третім складі від кінця, отже:

будований — будованс,
мурований — муроване,
мальованій — мальоване і т. д.,

Отже тепер хтось, хто звик і мав в усі форми будоване, мурованс, мальоване і т. д. переходить на форми з наростком -ування й надав їм наголос перших форм. У висліді виходить мовна неможливість у роді: будування, мурування, малювання.

Загляньмо до західноукраїнських поетів, що вже наголошують по літературному цей наросток. Нпр. Антонич:

переливний роздзвониться голос, або:
Хвилюванням тремкої струни

Ірлявський: Простір гірський...
милим ставав, коли серця не лишив
гін здобування й відваги.

Признаюся, що досі не зустрів вірша молодих авторів, де б ритміка обумовлювала фальшиве наголошування цього наростка. Можливо, що я замало читав цих молодих авторів...

2. Інші наростики.

§ 17. Українська мова мав деякі своєрідні наростики, що їх немає в інших мовах, напр. наросток *-ощі* в таких словах, як: *лестощі, голубощі, пахощі, солодощі* і ін., наросток *-ній*, напр. *давній, колишній, теперішній* (але ніколи: „*рідній, „кожній”!*), наросток *-енко*: *Шевченко, Короленко, Стороженко*, наросток *-ук (-юк)* напр.: *Шевчук, Самчук, Риб'юк* і ін.

Вживаючи своєрідних, нашій мові прикметних наростиок, треба завжди обминати чужі наростики, що втискаються в нашу мову та засмічують її. Такими є в певних випадках наростики *-чик* (а зокрема наросток *-щик!*) та *-ка*.

В українській мові є наросток *-чик* (наростка *-щик* немає зовсім!), але його вживається в цілком іншому значенні. Наросток *-чик* у таких словах, як *хлопчик, горобчик, стільчик* і ін. визначає особу, або річ малих розмірів, недорослу, недорозвинуту, тобто цей наросток є виложником здрібнілості, миршавості й тільки в тому значенні його можна вживати в українській мові. З формального боку підходячи до справи, треба лід-мітити, що наросток *-чик* додається звичайно до слів, що закінчені на *-ець*, отже:

*стілець — стільчик,
хлопець — хлопчик,
голубець — голубчик,
кравець — кравчик...*

або на *-ко*, отже: *Левко — Левчик
Славко — Славчик...*

Найважніша при цьому річ те, що в усіх тих випадках, де правильно вжитий наросток *-чик*, відповідні слова

мають здрібніле, пестливе значення. Не можна при допомозі наростка *-чик* (тим більше *-щик!*) творити іменники во значенням зайняття або (хвилинної) праці людей, отже всяких „перекладчиків“ (має бути *перекладач*, *перекладник*), „атентатчиків“ (має бути: *атентатник*), „накладчиків“ (має бути: *накладець*), „справщик“ (тобто *коректор*, справ(лю)вач) і ін. Це все морфологічні, наросткові москалізми.

Так, як іменники на *-чик* у значенні зайняття або праці людей у нашій мові москалізми, так само й із наростком *-ка* в таких віддієслівних іменниках, як:

- „постановка“ (драми),
- „підготовка“ (до концерту),
- „підтримка“ (товариства),
- „обрібка“ (дерева),
- „вирубка“ (лісу),
- „розмальовка“ (церкви) і ін.

Кільки ж гарних способів у нашій мові заступає всі ці мовні шкульганини! От нпр.: *постанова*, *вистава*, *підготова* і ін., або *обріб*, *вируб*, *підтрим* і ін., чи врешті: *розмалювання* і т. п.

Правда, в нашій мові існує наросток *-ка*, але ж він, як і наросток *-чик* визначає тут здрібність, миршавість і взагалі поменшення. Ось декілька прикладів із красного письменства: *Потім до лямпади поліз* (тобто: малої лямпади), Самчук „Марія“ стр. 28; *Стрункі осички та берізки* (малі осики та берези) *спинаються до гори*, там-саме стр. 30; *Дівочі хустинки* (малі хустини) *не встигають втирати піт*, там-саме стр. 35.

В мові так, як у житті. Частенько трапляється, що одні наростики гинуть, завмирають, а на їх місце при-

ходять інші, нові. Такі наростики та утворені ними слова, називаємо архаїзмами. Коли нпр. порівняти між собою такі слова, як:

ткач і ткатель,
копач і копатель,
гробокоп і гробокопатель,
перекладач і перекладатель,
носай і носитель і ін.

то самі відчуваємо, що слова, закінчені на *-тель* (у правій колонні) невластиві нашій сьогоднішній мові, іх не вживають у літературних творах. Ті ж, що дісталися з давніх-давен до мови, як: *спаситель, христитель, хранитель, учитель...*, то їх небагато, вони залишилися у церковній слівні.

На наших таких очах вазнали повної переміни слова, складені з членом *-пись*, отже такі, як: (давніші) *та стінопись, рукопись правопись часопись і ін.*, що сьогодні звучать, змінившись й рід: *той стінопис, рукопис, правопис, часопис і т. д.* Та зміна обняла ввесь український мовний обшир і то в дуже короткому часі, бо за останнє двадцятиріччя.

Виходить: ця зміна неавичайно жива в нашій мові і тому слід її придергуватися й таких перестарілих форм, як: *правописі, в часописях і т. д.* не вживати в літературній мові.

3. Кличний відмінок.

§ 18. В українській літературній мові вживають окремого клічного відмінка — дідицтво ще праслов'янської мови: *Пилипе! Григоре! Галю! Нусю! мамо!* *сину!* і ін. Коли скажете в клічному відмінкові: *син!* *лама!* *Андрей Антонович!* і ін. то це буде добре, але

по московськи, бо саме московська мова тим і відріаняється від української, що немає в ній окремого кличного відмінка, та що його заступають там називником. З цього погляду кожне наше: *Пане Інженер!* *Пане Доктор!* *Добродію Директор!* і т. д. буде москалізм, що йде проти духа нашої мови. По літературному можна сказати тільки: *Пане Інженере!* *Пане Докторе!* *Добродію Директоре!* *Пане Товаришу!* *Андрію Антоновичу!* *Дорогий Богдане Івановичу!* і т. д.

І коли напр. такий Гр. Косинка, що має назагал гарну й чисту мову напише: *Говори правду товариш гамностя буде* (зам. „товаришу“) чи теж: *Товариш-начальник!* *Позвольте до ветру сходитъ...*, то такі кличні форми мають у нього стилістичне завдання: віддати мовну чужість певних елементів в Україні. Свої люди, українські селяни в Косинки говорять не інакше, як: *Є, голубко, такі люде...*, *не Бог винуватий*, *Марто!*, тобто вживають окремих українських форм кличника.

Про психологічний бік цих форм, про більшу безпосередність, щирість окремих кличних форм у мові могли б дещо сказати психологи. Наша ж річ: не вживати змосковщених форм називника замість кличника, типу: „*Пане Редактор!*“ замість нашого стародавнього: *Пане Редакторе!* і т. п.

Проф. Сімович, обговорюючи кличний відмінок та його складні функції (Граматика 476), подав приклади з народньої поезії, де в протилежність до московської мови, форма кличного відмінка заступає називник! Так напр.: *Плаче ридае молодий козаче*, або: *Жив, проживав корсунський полковник Пане Філоне*, чи теж: *В перше віконце вскочило сонце, в друге ві-*

конце ясний місяцю і т. п. Народній поет, творячи такі форми, немов мав перед очима тих, що про них співав і наче до них звертався безпосередньо ще один доказ (побіч велетенської кількості здрібнілих слів) на емоційність та безпосередність української вдачі.

У звичайній мові таких форм кличника замість називника не вживають.

4. Давальник чоловічих іменників.

§ 19. „Тарасу Шевченку“, „Івану Петровичу“, „Пану Редактору“, „Добродію Директору“, „Пан-отцю“, „Товаришу Доценту“, „Товаришу Професору“, „Пану Декану“, „Пану Ректору“ і т. д. і т. д. як пошесть шириться в нас надуживання форм давальника однини чоловічих іменників на у.

Тимчасом нормальне й звичайне нашій мові закінчення цього відмінка це -ові (по м'яких -еві, -еві) отже: братові, батькові, вовкові, вітрові, дубові, служачеві, товаришеві (*товаришу!* це ж кличник), Корніеві, солов'єві і т. д.

Щодо закінчень *ові* та *-еві* (-еві) то треба пам'ятати про таке:

Іменники на *-ар*, *-аря* коли закінчення давальника в них ненаголошене, мають замість *-еві* (нпр. *кобзареві*) *-ові* нпр. *столярові*.

Такі ж іменники, як *ледацьо*, *Санчо* і т. д. повинні теж замість *-еві* мати закінчення *-ові*, отже: *ледацьові*, *Санчові* і т. д.

В іншому треба придержуватися правила: „по м'яких: *-еві* *-еві*“, окрема, коли йде про Іменники м'якої групи на *-ьо*; їх треба відмінювати так, як і на *-ь*: *татуневі* від *татуньо* і *татунь*, тощо.

У — закінчення:

Тільки в деяких випадках іменники чоловічого роду приймають закінчення **-у** в давальнику однини. І так:

а) Завжди мають **-у** (по м'яких **-ю**) іменники з закінченням називника на **-ів, -їв, ов**; отже: *Львів* — *Львову, острів* — *острову, болиголов* — *болиголову, Воробйов* — *Воробйову, Соловйов* — *Соловйову, Стеблів* — *Стеблеву, Канів* — *Каневу, Кравців* — *Кравцеву* і т. д. (пор. іще § 4.)

б) Подекуди трапляється закінчення **-у** при збігові кількох однакових закінчень **-ові -еві** нпр. *товарищеві поручникovi* Дубу (хоч не буде зле й: *Дубові*), *другові, вчителеві* Коніченку (хоч можна й: *Коніченкові*), *приятелеві* Іванові *Ковалику* (можна й: *Коваликові*). Тут треба зважати дуже на те, щоб не давати закінчення **-у** після м'яких по ч, ж, ш, щ, нпр. *Добродію, Петровичу, ножу, Гавришу, Хрушу*, бо таке закінчення в таких іменниках прикметне клічний формі, отже *товаришу* це в українській мові цілком правильний кличник, не давальник (він: *товаришеві*).

в) Тоді як у попередній групі (б) можна закінчення **-у** сміло й невживати, так у цій треба його доконче вживати: *Слава Ісусу Христу! Пану Богу, Святому Духу* й т. п. Самі приклади вказують на те, що тут маємо до діла з старовинними формами, з архаїзмами. Пор. іще народнє:

Козацькому роду — нема переводу!

Завжди ж треба казати *Пану* (не: „*Панові*“) отже: *Пану Редакторові, Пану Директорові, Пану Професорові, Пану Деканові, Його Магніфіценції Пану Ректорові, Його Ексцеленції Пану Президентові* і т. д.

Форми на -у це як сказано — архаїами. Та вони відмежалися до сьогодні в московській мові, й тому вислів напр. *лам'ятник Тарасу Шевченку, Пану Івану Петровичу* й т. д., вів вже сьогодні чимсь чужим, північно-східнім, з півдня від Москви. Цих форм треба уникати. По українськи буде правильно тільки: *лам'ятник Тарасові Шевченкові, Пану Іванові Петровичеві* і т. д.

5. Давальник і місцевик однини:

§ 20. Іншими словами: *на батьку чи на батькові?*, *на конику чи на коникові?* в словнику чи в словникові?

Ось що про це пише проф. Синявський у своїх „Нормах української літературної мови“ (стор. 57):

„Рівнобіжно з закінченнями -і(-і), -у(-ю) в іменниках чоловічого роду вживается ще й закінчення давальника -ові -еві (-еві). Переважно це буває в назвах живих істот, хоч також і в інших: *на батькові*, при *коникові*, *товарищеві*, *Корніеві*, у *рухові*, у *словникові* тощо. Навіть і в іменниках ніякого роду, надто ж із наростком -к- трапляється це закінчення: *на теляткові*, при *дитяткові* тощо.

Закінчення *-ові*, *-еві*, *(-еві)*, в місцевику однини має нахил поширюватися на багато іменників (коли не всі), як бачимо, не тільки чоловічого роду. А щодо цих останніх, то його напр. можна застосувати майже до всіх аразків із закінченням і (*у байраці, на коні по дубі, при камені...*) отже: *у байракові, на язикові*, і т. ін. І трапляється це справді в українській літературній мові (як і народній) часто. Навіть і в іменниках ніякого роду не випадкові такі закінчення, як

от: *на небові* (Марко Вовчок), *Яка тепер зеред зими вулиця?* То по літovі та по теплові (П. Мирний).

З повищого бачимо, що закінчення -ові в місцевику не чуже нашій літературній мові й нема чого проти нього боротися, з другого ж боку не треба його аловживати.

При вживанні його з прикметником справа остільки легша, що тут уже можна подати менш-більш устійнені випадки, коли місцевикова форма, коли ж давальникова. І так, коли дабмо прикметникові давальникову форму, то іменник задержує здебільшого місцевикову, нпр.: *на бистрому коні*, *у глибокому байраці*, *на довгому язиці* і т. д. Навпаки, коли прикметник матиме місцевикову форму, то іменник приймає здебільшого давальникову, нпр.: *на бистрім коневі*, *у глибокім байракові*, *на довгім язикові*. Та це все ще в пливкому стані, одні й другі форми, шойно боряться за право громадянства в мові.

А поети? Вони вживають таких форм, які їм потрібні з уваги на ритміку вірша, нпр.

На бистрім коні вороному (П. Тичина).

§ 21. Та є одне „але“ при цій виміні закінчень давальника й місцевика. Тому, що обидва відмінки мішаються в місцевику (головно в прикметниках: *на бистрім* і *на бистрому*), можемо завважити в останньому десятилітті зовсім навпачне явище: заступства давальника місцевиком, головно в словах ніякого роду: *Довго приглядалася літому дзеркалі* (з газет); *Всякому пориванні з мотикою на сонце недостає глузду!* (підслухане), *Його оповіданні нема чого вірити* (з розмов) і т. д. Таке заступство й такі форми давальника з погляду граматики неможливі, неприпускальні. Давальник однини ніяких іменників має тільки закін-

чення **-у** або **-ю**, отже буде: ... *Тому дзеркалу, Всякому пориванню...*, *Його оповіданню...* і т. д. Бо що вільно... давальникові при заступстві місцевика (*на бистрому зам.: на бистрім*), то не вільно місцевикові супроти давальника, коли йде про ніякі йменники. Хіба ясно? На це „але“ треба завжди пам'ятати. Проф. Синявський пише про закінчення давальника однини ніяких іменників (Норми української літературної мови, 54) ось що:

Звичайне й нормальне закінчення для іменників ніякого роду **-у** (в твердих і мішаних іменниках) та **-ю** (в м'яких): *дереву, селу, дворицу, лицю, обличчю, знанню, підзамчу, подвір'ю* і т. ін. і тільки зрідка **-ові** — головним чином у наавах живих істот на **-ко**: *ягняткові, дитяткові, навіть і лихові, серцеві, сонцеві...* тощо. Пор. у Шевченка:

А серцеві не потурай!

6. Окремі зазначення.

§ 22. При словозміні (відмінюванні слів) треба звертати увагу на наголосові пересуви (пор. про наголос § 14 і 15). От нпр. про рухомість наголосу в таких парах:

іду з села — ідемо на села

іду з міста — ідемо в міста

сестри немає вдома — сестри в місті

бін не має хати — в селі є хати і ін., можна загально сказати, що:

а) Двоскладові іменники ніякого роду на **-о**, **-е** звичайно мають різний наголос в однині й множині:

село, села — села, сyl

вікно, вікна	— <i>вікна, вікон</i>
стегно, стегна	— <i>стегна, стегон</i>
чоло, чола	— <i>чола, чолам</i>
кільце, кільця	— <i>кільця, кільцям</i>

і навпаки:

сіно, сіна	— <i>сіна, сінам</i>
пасмо, пасма	— <i>пасма, пасмам</i>
місце, місця	— <i>місця, місцям</i>
море, моря	— <i>моря, морям</i>

а навіть:

збіжжя, збіжжя...	— <i>збіжжя, збіжжям...</i>
зілля, зілля	— <i>зілля, зіллям</i>
знання, знанням...	— <i>знання, знаннів...</i>
царство, царства...	— <i>царства, царствів...</i>

В трискладових ніяких іменниках наголос у відміні теж рухомий. Запам'ятайте літературні форми:

озеро, озера	— <i>озера, озер</i>
колесо, колеса	— <i>колеса, колесам</i>
дерево, дерева	— <i>дерева, деревам</i>
дзеркало, дзеркала...	— <i>дзеркала, дзеркалам...</i>
решето, решета	— <i>решета, решет</i>

і навпаки:

джерело, джерела...	— <i>джерела, джерелам...</i>
помело, помела	— <i>помела, помелам</i>
молоко молока	— <i>молока, молокам</i>
долото, долота...	— <i>долота, долотам...</i>
стремено стремена...	— <i>стремена стременам...</i>

б) Подібне в деякому явище наголосового пересуву бачимо ї в іменниках жіночого роду на -а, -я:

дочки, дочки	— <i>дочки, дочок</i>
верби, верби	— <i>верби, вербам</i>

<i>добра, доби</i>	— <i>доби, добам</i>
<i>орда, орди</i>	— <i>орди, ордам</i>
<i>земля, землі</i>	— <i>землі, земель</i>

I в три- й більшескладових:

<i>голова, голови</i>	— <i>голови, головам</i>
<i>лобода, лободи</i>	— <i>лободи, лободам</i>
<i>борода, бороди</i>	— <i>бороди, бородам</i>
<i>сковорода, сковороди...</i>	— <i>сковороди, сковородам...</i>

в) Запам'ятайте літературну відміну таких чоловічих іменників, як:

<i>батько, батька</i>	— <i>батьки, батьків</i>
<i>голуб, голуба</i>	— <i>голуби, голубів</i>
<i>сокіл, сокола</i>	— <i>соколи, соколів</i>
<i>лебідь, лебедя</i>	— <i>лебеді, лебедів</i>
<i>вечір, вечора</i>	— <i>вечори, вечорів</i>
<i>берег, берега</i>	— <i>береги, берегів</i>
<i>голос, голосу</i>	— <i>голоси, голосів</i>
<i>лікар, лікаря</i>	— <i>лікарі, лікарів</i>
<i>тенор, тенора</i>	— <i>тенори, тенорів</i>
<i>староста, старости...</i>	— <i>старости, старостів...</i>
<i>перстень, персня...</i>	— <i>персні, перснів...</i> (пор. § 13, 5.)

Побіч цього останнього можливі й форми: *перстені, перстенів...* А проте Антоничеву збірку віршів треба наголошувати: „Три перстені“, (і даліше відмінити: *трьох перстенів, трьом перстеням*) бо це слово стоїть після числівника *три*, а в нашій мові після цього числівника та й інших (*два чотири*)... наголос йде до переду (т. зв. двоїнний наголос), пор.:

син, сина — *сини*   але: *два сини*.

сокіл, сокола — *соколи...* але: *два соколи...*

товарищ, товариша — *товариші...* але: *три товариши...* те ж саме в жіночих іменниках:

січкарня, січкарні — січкарні... але: *две січкарні...*
друкарня, друкарні — друкарні... але: *три друкарні...*
хата, хати — хати... але: *четири хати...*
а також у ніяких:

гніадо, гніада — гніада... але: *обидва гніада...*
решето, решета — решета... але: *два решета...*
— Теж і в сполучках числівника з іменником, де складня нимагав залежного відмінка:

п'ять дочок але: *багато дочок*

сто книжок або:

книжок сто але: *мало книжок* і т. д.

г) При відміні дівслів треба за всяку ціну оминати такі говіркові форми як:

їдемо, несемо, беремо“

їдете, несете, берете“

Літературна мова знає тут тільки кінцевий (оксигонічний) наголос, отже:

їдемо, несемо, беремо...

їдете, несете, берете...

IV. Із складні української мови.

I. „Прошу о поміщенні...“ й т. п.

§ 24. В українській літературній мові можна „прохати чогось, прохати про щось“ але „прохати о щось“ не можна, бо це останнє складнєвий архаїзм, що дуже нагадує польське: *prosić o coś*.

Така складня після цього дієслова разить головно при віддієслівних іменниках типу „прошу о поміщенні“, „прохаю о прийняття“, „просити о прощення“ і т. д. Й тут хоч би ми навіть сказали: „прошу про поміщенні“, „прохаю про прийняття“, „просити про прощення“ і т. д. то й це не було б правильно, не відповідало б звичкам нашої складні, бо їй невластиві звороти:

„прийменник + віддієслівний іменник“ отже:

про + поміщення

про + прийняття

про + прощення і т. д.

Рішуче виступила проти таких конструкцій О. Курило й у своїх „Увагах до сучасної української літературної мови“ (нпр. третє видання, Книгоспілки, Київ 1925) подав такі способи заступати сполучку: прийменник і віддієслівний іменник на *-ння -ття* (стор. 56):

а) Зворот із дієйменником (інфінітивом), отже нпр. замість сказати:

„Його прислано для перевірення правильності дослідів” —

краще буде по літературному:

Його прислано перевірити правильність дослідів.

б) Зворот із дієприслівником, отже нпр. замість казати:

„По дослідженню (або: після розслідування) цього питання” —

краче буде по літературному:

Дослідивши це питання..., або:

Скінчниши досліди... і т. п.

в) Зворот із окремим (побічним) реченням: нпр. замість сказати:

„Не допустити вівсяга до розсіювання ним свого насіння” —

краче буде по літературному:

Не допустити вівсяга, щоб він розсіяв своє насіння.

З цього погляду наше „прошу о поміщення”, „прохаю о прийняття”, „прохати про прощення” правильно по літературному:

прошу помістити,
прохаю прийняти,
прохати простити.

І вважалі наша мова — одна з мов, що має найвиразніші дієслівний характер. Тимто всякі віддієслівні йменники на -ання, -ення, -ття повинні тут як найменше знайти місця, протилежно як це в польській та в московській мові. Отже всякий:

„апарат до чищення машини до писання“, „ключ до читання й розв'язування шифрування“, „зведення для навчання машинописання“, „комітет для вшанування 30-ліття існування...“ і т. п. треба доконче розв'язувати в дієслівному напрямі, отже:

*апарат чистити писальні машини,
ключ, (як) читати її розв'язувати шифри,
зведення, де вчати машинопису,
комітет вшанувати 30-ліття існування... і т. п.*

І далі: треба укладати *приписи*, як запобігати нещасним випадкам (не: „запобігання нещасним випадкам“), правила, як ходити по вулицях (не: „ходження по вулицях“), а на „правила доброго поведіння“ найкраще сказати:

правила доброї поведінки, коли не: „правила, як добре поводитися“. Ну й, ясна річ: *правила, як добре говорити по літературному*, а не „правила доброго говорення по літературному“.

2. „Розмова по телефону...“ й т. п.

§ 25. Як чужий вплив, московський що прикро вражав українське мовне чуття, треба визнати такі нажаль часті в нас сполучки з прийменником *по* як:

„розмова по телефону...“
„комунікат по радіо...“
„виклади по історії літератури...“
„кatedra по українському язику...“
„години прийняти по середам і суботам...“ і т. д.

Тимчасом правильно буде:

розмова телефоном або: *телефонна розмова*,

комунікат крізь (або : в) *радіо* або *радіокомунікат*,
виклади (з) *історії літератури*
катедра *української мови*
приймають у середу й суботу і т. д.

Складня, що *по* обумовлює собою прийменник *по* в українській мові дається за проф. Синявським („Норми української літературної мови“ 274 і д.) схопити коротко ось як:

Прийменник *по* лучиться з трьома відмінками: давальником, анахідником і місцевиком.

а) З анахідником *по* вживається майже тільки на означення двох тям — мети граматичної дії та межі її. При дієсловах із визначенням руху до певної мети та таких, як *послати іменниковий додаток* мети звичайно і в'яжеться прийменником *по*: *йти по хліб, поїхати по сіно, послати по рибу, по сіль, по крам і т. ін.*:

Чи не вийде стара мати по холодну воду (Нар. пісня).

Вернувсь по той чобіт (Нар. опов.),
До кого ж мені тут по роботу вдатися? (Г. Барвінок).

Крім того конструкція з *по* ще визначає тяму на питання „поки? наскільки?“, напр.: *стояв у воді по шию, волосся по плечі, пшениця по пояс і т. ін.*, та в таких як *по цей бік, по той бік* тощо.

б) Дуже поширені конструкції з місцевиком після *по* досить різноозначні.

По перше на означення місця в широкому значенні, напр. *ударити по голові, ходити по полю, лазити по деревах і т. ін.* Такі конструкції часто набирають відтінків розділовості, на подобу розділовості

в дієсловах, отже природньо в'яжуться з такими додатковими словами, як „скрізь“:

Чувати було по людях, що вони живуть собі, як риба з водою (Г. Барвінок).

*Розбрелись конфедерати
По Польщі, Волині,
По Литві по Молдаванах
І по Україні* (Т. Шевченко).

Щодо такого значення *по* в конструкціях із іменником часового значення, то вони в народній мові зрідка трапляються, напр.:

*Ой журавко, журавко,
Чого кричиши по ранках?* (Нар. пісня).

Але літературна мова в таких випадках звичайно використовує конструкції з орудником без прійменника тощо.

Подруге на означення підстав таких явищ, як *пізнати, побачити, вгадати, помітити*:

Видно пана по халлявах (Нар. присл.),
Я по очах бачу, що він соромиться (Л. Українка),
Хіба ж ти не помітив по їй, що вона й здавна навіжена? (М. Вовчок).

Далі розвиваються й такі значення (прислівникові), як напр.:

По Савці й свитка (Нар. присл.),
По своєму ліжку простягай ніжку (Акад. словник),
Як по правді вам сказати (Т. Шевченко),
І все то те — по добрій волі,
По волі розуму горить (Т. Шевченко),
Працюємо... не тільки по неволі, а й з охоти (Л. Українка),

Аристократ по душі (О. Кобилянська),
Драли тіло по кусочку,
Пускали на воду (Нар. пісня),
Аж по році весною... я знов побачився з Лімбахом (І. Франко),
Ого, вже тепер буде по нім (Нар. опов.),
Пішов дощ, та вже й по жаттю (Нар. опов.)

Останні значення (буде по нім, себто „його не буде“, вже й по жаттю, себто „скінчилось жаття“), здається, тільки місцевого, західноукраїнського поширення, інші (по обіді, по праці, по трьох днях...) в літературній мові звичайні.

Нарешті з деякими дієсловами та віддієслівними іменниками конструкція з по вживавиться як складнений архаїзм. Поруч звичайних конструкцій із прийменником за при діє słowах *плакати, тужити, сумувати, убиватися* тощо бувають і конструкції з по:

Чорнявай коханая
По милому вбивається (Слов. Грінч.),
Ой чи тужить моя мила по мені? (Нар. пісня),
Хіба хмаронька заплаче дощем по мені (Ст. Руданський),
Чи мені по тобі
сумом сумувати (П. Куліш).

Але при діє слові (за)дзвонити тільки така конструкція й бував:

I задзвонили вранці-рано
По генераловій душі (Т. Шевченко).

в) Конструкції з давальником зберігаються в кількох випадках:

Поперше в чисто прислівникових словах типу: *по-моєму*, *по- вашому*, *по-місцевому*, *по-дурному*, *по-людському* тощо, а подруге в іменникових конструкціях на означення роаподіловості щодо предметів чинності дієслова: це такі конструкції, як:

В обох їх було по Шевченковому „Кобзарю“
(Б. Грінченко),

Кликни й по чабану до нас із стада (П. Куліш).

Проте останні конструкції хоч нібіто й іменникові (*по чабану...*), та насправді вони вже гублять зв'язок із відмінними словами й наближаються до прислівників. Це видно з того, що коли замість іменників після прайменника *по* вставити числівникові сполучення, то вони вже будуть не в формі давальника, а внахідника: *дав по п'ять карбованців*, *по сім яблук* і т. ін. (але *по тисячі*, *по десятці...*)

Сполучення з формами давальників іменників із *по* взагалі в українській мові майже вивелися зовсім, і такі конструкції, як:

Се не по їх нутру і розуму цари (П. Куліш),

Щодо конструкції з родовиком: *по його*, *по її*, *по їх*, *не по його вийшло* і т. ін., то вони, мабуть, з'явилися з складніших конструкцій як *по його бажанню*, абощо (через випад іменника). На це вказує і зовсім незвичайний при *по родовик* і відсутність *и* в займенниках, нарешті й наголос (*по його*):

Роблять по його (Гр. Квітка-Оси.).

Коли уважно прослідимо всі можливі, вилічені вгорі значеневі відтінки в конструкціях із *по*, то бачимо, що такі вислови, як:

„розмова по телефону“,

„інститут по роаслідженні рака“,

„комісія по висвітленню цих питань“ і т. д.

це все мовні варваризми й їх треба вистерігатися, заступати своїми:

інститут дослідів рака

комісія (щоб) висвітлити ці питання і т. д.

Та й не тільки треба цих конструкцій нам самим вистерігатися, але й другим про це сказати!

3. На доказ цого, що ці, які... і т. п.

§ 26. Не рідко зустрінете сьогодні перед відносним займенником *що*, який займенник *цей*, отже нпр.:

„На доказ цього, що ці, які...
це не по літературному.

Передусім указовий займенник *цей*, *ця*, *це* в українській літературній мові визначав предмет найближчий до нас, предмет, що не потребув точніших пояснень, бо на нього можемо вказати пальцем. На дальші предмети, що вимагають пояснення, вказуємо займенником *той*, *та*, *те*, нпр.:

на цьому світі — на тому світі.

В першому випадку мова про цей наш світ, про світ, де ми живемо, тоді коли *на тому світі*, це на світі, що ми з ним безпосередньо не зустрічаємося, це на другому, тамтому світі.

Про те, котрі займенники на більші, котрі ж на дальші предмети повчав нас така Іх черга:

цей, сей, отой, той, тамтой.

Такого вріаничкування не зустрічаемо в ніякій іншій слов'янській мові. Нашому:

цей — той

відповідає нпр. у польській мові:

ten — tamten.

І ось не важка річ тепер зрозуміти, чому в нас на західних землях вживався „того тижня“ замість *цього (сього) тижня*, „того року“ замість *цього (сього)*

року і т. д., хоч народня мова добре відрізняє між цей і той, пор.:

Це у вас тогідня пшениця? — Ні сьогодні! (Рос.-укр. словник II, 423).

Цього літа суніці солодші за тоголітні (там же 421).

В західноукраїнській інтелігентській мові (під польським впливом) замість народнього й літературного:

цей — той

закріпилися форми:

„той — тамтой”,

отже: „того року” — „тамтого року”

Їх треба уникати.

Але ж найважніша річ при вказових займенниках, це вживання їх із побічними, відносними реченнями в таких відповідниках як:

той, що...

той, котрий...

і дальше: туди, куди...

там, де... і т. д.

Ціль відносних речень — пояснювати ближче предмет, що про нього мова в головному реченні й що його ми ближче не знавмо. Отож уже сам характер відносного речення каже нам попереджувати його тільки займенником *той*, а не *цей*. З цього погляду такі неввичайно тепер розпоширені в нас сполучки, як „цей, що”, „цей, який”, „сюди, куди” і т. д. неагідні з духом нашої мови, бо коли вказауємо на когось займенником „цей”, то тим самим загори вказауємо, що він нам близький, добре відомий, отже виключаємо всякі точніші пояснення. Вони алишні. Ось приклади:

Назва... повстала від того, що (не: від цього, що!) нарід той завжди чухався (О. Вишня),

Ті великорозумні, що царя вбили (не: ці, що!) (Гр. Косинка).

Щодо вживання відносних займенників, то — як це стверджув проф. Сімович — всі вони (*той, що; той, котрий; той, який*) вживаються один побіч одного без більших різниць у значеннях. А проте значеневі відтінки дадуться тут устійнити. Проф. Огіенко, що в 1934 р. на сторінках „Рідної Мови“ (ч. 9-10) займався теж із історичного становища займенниками „котрий, який, що“ стверджув, що „живим, правдиво українським“ треба вважати тільки займенника *що*, і ці форми в *що* панують і в мові живій і в мові літературній кращих наших письменників, що дбають про чистоту своєї мови. Це, власне, форма, що сильно вирізняє нашу мову серед інших мов слов'янських (тільки сербська мова аналізує цю форму в більших розмірах)... як правдиві стилісти дбають про вживання *що*, показує оцей приклад. У М. Рильського, в його „Під осінніми зорями“ 1918 р. на стор. 75 читаємо:

*I перше слово, те найбільше з слів,
Яке в саду під вітрове шептання,
Я вперше чув і вперше зрозумів...*

але в другому виданні 1926 р. цього збірника на ст. 56 це місце уже відправлене так:

*I перше слово, те найбільше з слів,
Що я в саду під вітрове шептання,
Уперше чув і вперше зрозумів.*

Тимто замість „доказ цього, що ці, які...“ треба правильно: *доказ того, що ті, які...*

4. Коли щось „є явищем сумним”... і т. п., то...

§ 27. Одне з найсумніших явищ в мові нашого інтелігента треба вважати т. зв. орудникову (інструментальну) складню присудка. Ви сьогодні йнакше не почуєте, як:

„Лепкий в письменником”,

„Ким ви є?”

„Грушевський був великим ученим”

„Найвизначнішим твором Шевченка є...”

і т. д. і т. д. А тимчасом народня й літературна мова знає тут тільки називникову (номінативну) конструкцію, отже: *Лепкий е письменник* чи: *Лепкий — письменник*
Хто ви (є)?

Грушевський був великий учений,

Найвизначніший твір Шевченка це...

Спрокволя й західноукраїнські письменники приви-
кають до таких форм, напр.:

*Наполеон розумна голова був... Для
нього революція була епохальне діло* (Косач).

Проте навагал переважає орудникова конструкція в розговорній мові без уваги на окреме її значення. А тим часом така орудникова складня присудка можлива в нас тільки в деяких обмежених випадках. Її вживается тільки тоді, коли присудок визначає непостійну, нетривалу прикмету підмета, а навпаки, коли він показує прикмету тимчасову, проминальну. Тимто недоречно буде казати:

він був там два місяці учитель,

бо тут ця його прикмета проминальна й тому по лі-
тературному буде:

він був там два місяці вчителем.

Отже треба добре відрізняти нпр. такі вислови, як:
цей українець був робітником (короткий час),
цей українець був робітником (довгий час).

Але, відмежувши останній приклад, можемо сказати тільки одне:

цей робітник був українець,
бо принадлежність до певної нації це прикмета постійна, тривала.

В українській мові на визначення посади, професії, ролі й т. п. взагалі несутьної признаки людини чи тимчасової ролі речі, неавичайно сильно поширені конструкції „за + анахідник“, отже:

Він був там два місяці за вчителя.
Нпр. іще: *Хай чабан, усі гукнули,
За отшмана буде!* (П. Тичина).

Та вже цим прийменником *за* дуже добре виражена тимчасовість, проминальність певної прикмети, ролі, становища й т. п. підмета. Найкраще пригадати собі такі приклади, коли був *за куму* на христинах, *за дружбу* на весіллі і т. п. *За молодого* можна бути тільки на сцені, бо коли б хто сказав, що *пан ХУ був за молодого* в житті, то це значило б, що він втік із-перед церкви, не взявши шлюбу. А це, авчайно, нетактовно!

6. „Ним буде (було) зачитано”... й т. п.

§ 28. Це теж собі мовна квітка в українській мові. Її дехто навіть пильно вирощує, плекає, кохав-викохув! Адже ж так говорять у Москві, чому б і нам

так не говорити, а до того ще „по телефону, по радіо, по книжці й по газеті“?

Отже передовсім не: „ним буде зачитано“, бо речення на *-но*, *-то* в українській мові безпідметове, а „ним“ це підмет, хоч в орудниковій формі. Отже геть із „ним“! А дальше не: „буде зачитано“, бо це в українській мові суперечність, беаглуздя. Коли вільнемо такі народні приклади, як:

*козаченъка вбито,
хату виметено,
коня підковано і т. д.*

Ізмалку учено нас на Москві (П. Куліш),
Уже тайник засипано землею (Б. Грінченко),
Учора до пізньої ночі прокопувано дорогу (Ів. Франко),
*Вже заволочено серпанком
сіренъким небо* (Л. Українка),

то з усіх цих прикладів видно, що тут іде про минулий час, отже в нашому *-но*, *-то* вираано зааначено минувшину, чого в московському *-но*, *то* немав. Тимто по українськи не можна сказати: „буде зачитано“, бо не може статися щойно в будучності (*, буде*) те, що вже сталося (*„зачитано“ = колись давно зачитано*). Можна сказати тільки

буде зачитане
(або ще краще: *зачитаютъ*),
бо в дівприкметнику *зачитаний*, *а, е* не відчувається часовости так, як відчувається її в неособовому *зачитано*.

Остаточно можна тут і там знайти в літературі приклад на вискаа типу: „було зачитано”, але його вживається на визначення давнинності, пор.:

I навіть піднято було мене на сміх (М. Рильський),
Не встигла ніч настать,
Як було вже місто взято. (Л. Українка).

Та в обидвох випадках автори підкреслюють при допомові слівця „було“ що це було дуже давно. Й це зовсім не вповажнюю нікого говорити:

„було гладко зроблено“ зам. *все гладко зроблено*,
„мову було відсмічено“ зам. *мову відсмічено*,
чи теж „все буде зроблено“ зам. *все буде зроблене*,
„все зроблять,
„мову буде відсмічено“ зам. *мова буде відсмічена*,
мову відсмітять.

І відсмічуюмо мову із варваризмів, бо такі, як вище наведені по лівій стороні, це дійсно прикрі й незвичні для вуха!

6. Окремі завваги до складні.

§ 29. Ось деякі інші ще завваги до складні української мови:

а) Зворотний займенник „себе, собою“ вживається в українській літературній мові не так, як у польській чи в західноукраїнській інтелігентській мові. По літературному не можна сказати:

„Іван і Петро знають себе й частенько розмовляють із собою мимо того, що віддалені від себе“, бо це визначало б, що Іван і Петро знають кожен сам себе і кожен із них має дивну звичку розмовляти

сам із собою... По літературному це речення буде ось як авуати:

Іван і Петро знаються між собою й частенько розмовляють один із одним, хоч і віддалені один від одного.

Пор. іще приклади із літератури:

Отак зійдемося часом і згадуємо. Гай-гай! Дивимося один на одного і не пізнаємо себе, аж смішно! (Гр. Косинка),

Як затихли колядки, тоді глянули один другому у вічі! (Г. Журба),

Хліб. Виривали один другому з рук (У. Самчук).
Переміг се бе. (Ю. Косач).

б) В українській літературній мові на визначення руху кладемо питайний прислівник „куди?“ не „де?“ Отже не скажемо, як то в нас іще часто можна почути: „Де ідеш? Ходи тут!“ тільки:

Куди йдеш? Ходи сюди!

За те сказати можна завжди: *Де стоїш? Тут росте дерево і т. д.*, бо в цих випадках не визначуємо руху, тільки безрух, статику.

Приклади:

Козаченьку куди йдеш?

Невже жалю не маєш? (Нар. пісня),

Петро Гордійчин... Куди ж це він? (Гр. Косинка),
але: *Серце; де горить запізнай жаль і гнів* (М. Рильський),

Там у полі тополі на волі (П. Тичина) і ін.

в) В літературній мові неможливи сьогодні вискази: „думати о кімсь”, „говорити о чімсь”, по літературному можна сьогодні тільки:

*думати про когось,
говорити про щось.*

Прийменника *о* (також *об*) вживається сьогодні по таких дієсловах, як *ударити(ся)*, *бити(ся)*, *стукнути(ся)*, *роздбити(ся)* і т. д. напр.:

*О мур старою головою ударила
і трупом пала* (Т. Шевченко),
Ой піду я утоплюся
Чи об камінь розіб'юся (Нар. пісня).

г) Є. Чикаленко, тонкий практичний знавець народної мови, наводить у своїй статті: „Про українську мону” (1922) випадок, до якого непорозуміння може довести маленька ріваниця в мові наддніпрянця й надністрянця:

Надністрянець запропонував наддніпрянцеві за його перстень — „тисяч сто корон”. Наддніпрянець був здивований і вражений, він певний був, що йому пропонують „100 тисяч корон”, бо в Східній Україні вираз „тисяч сто” визначав суму не 1100, а більш — менш близьку коло 100 тисяч, а коли хотять визначити суму 100.000 певно, то кажуть „сто тисяч”. А якби надністрянець висловився не з польська, а сказав, що дав „тисячу сто корон”, то не було б ніякого непорозуміння, бо так само говорять і над Дніпром.

г) У Шевченка читаємо („Наймичка”):

*Через тиждень молодиці
Коровай місили ...*

що не визначає, борони Боже, „на протязі, впродовж тижня“, бо так довго хіба місити не буде й найбільш лінива молодиця. А ще коровай! Отже прислівник через у часовому значенні це не тільки „впродовж“, але й „після“. Тимчасом на західніх землях уживають його тільки в першому значенні, хоч народня мова ана в й друге, пор.:

*Як не згину то вернуся
Чере з три годи* (Нар. пісня),

ан. коли мине три годи, після трьох годів.

І ось коли прохаемо „містити оповістку в часописі через п'ять днів“, то це може значити, що її треба містити впродовж п'яти днів, а й також, що цю оповістку треба оголосити щойно, коли мине п'ять днів. Тимто обидва значення краще висловити точніше отже:

*містити оповістку після п'яти днів,
чи теж містити оповістку впродовж п'яти днів.
Тоді ніякого непорозуміння не буде.*

д) В літературній мові вживався прийменника **мимо** тільки в таких зворотах, як:

*я йшов мимо хати
він іхав мимо млина
йдуши мимо церкви зняв шапку* й т. д.

За те не можливі вискази типу: „**мимо** мої просьби, він зробив це“, „**мимо** того, що я не мав часу, я не спізнився“ й т. д. Правильно виглядатимуть ці речення

*без уваги на моє прохання він зробив це,
не дивлячись (не вважаючи) на те, що
я не мав часу, я не спізнився, тощо.*

е) Замість нелітературного авороту „в цей спосіб“, „в такий спосіб“ треба правильно:

цим способом
таким чином
таким робом.

Коли ж цей „спосіб“ має ще прикметник напр.: „в страшний спосіб“, „в нелюдський спосіб“, то тоді краще його замінити на літературне прислівником, отже:

страшно,
по-нелюдськи і т. д.

в) Прийменник *проти* вимагає в літературній мові родовика, не давальника. Кажемо *проти когось, проти чогось* а не: „*проти комусь, проти чомусь*“. Пор.

Проти всіх людей земля не вродить (Нар.)
Проти нас трьох нема в світі дужчого (Нар.)

ж) В літературній мові говоримо тільки:
в Україні,

коли думаемо про весь український національний простір як одну цілість. Місцеве „на Україні“ визначає те саме, що в частині якоїсь іншої держави, в її провінції. Пор. напр.: *на Волині, на Поділлі, на Поліссі, на Холмщині, на Лемківщині, на Закарпатті*, але: *в Карпатській Україні*, бо вона творила окрему політичну ціліну.

Вислови „на Україні“, „на Карпатській Україні“ вамістъ: *в Україні, в Карпатській Україні* це приниали від вислові й іх треба за всяку ціну оминати. Гл. про це ширше в „Рідній Мові“ за 1935 р. стор. 62-72.

V. Із слівні української мови.

1. Пуризм чи збіднювання мови?

§ 30. Побіч своєрідних, кожна мова мав якусь кількість чужих висловів (поодиноких слів, чи теж їх сполучок). Мовознавство відріяє тут запозики (*Lehnwörter, Entlehnungen*) тобто слова, що прийнялися в даній мові за свої (от як напр. *наше чумак, черга, вага*): властиві чужі слова (*Fremdwörter*), що їх чужість ми ще живо відчуваємо (*бінокль, експанзія, бухгалтерія...*)

Запозичення (запозики й чужі слова) так як і нововтори повстають тоді, коли в словниковому засобі мови немав однозначників — слів, що торкаються якогось предмету чи явища лучать у собі не тільки ті самі уявлення, але й ті самі почування в тих, хто їх уживав. Так і виринає сама від себе норма, коли якесь чуже слово можна заступити своїм, тобто коли пуризм (чищення) мови в явищі додатнє, а не збіднювання мови. Саме тоді, коли якесь слово — що відповідає всім автікам мови — є ще й однозначне з чужим.

Що таке однозначність побачимо з такого прикладу: *наше слово помер* визначає те саме, що й „скінчив життя“, „переставився“, „навіки виснув“ і т. д. аж до вульгарних: „задер ноги“, „кляпнув“ чи „здох“. *Наші уявлення* про те, що хтось „перестав жити“ при

кожному з цих слів одинакі. А проте їхній вміст неоднаковий. Бо на вміст слова складаються не тільки самі наші уявління, але й ще щось. Оте „щось“, це наша чуттєва настанова, почування: прихильні чи менш прихильні, від'ємні чи додатні, що ми іх лучимо з кожним словом. Ми тоді „стилізуємо“ наш психічний вміст.

На цьому прикладі бачимо, що чуттєвий (або як дехто каже: емоційний) первенець у мові не менш важливий від розумового (інтелектуального) й що він рішав адебільшого про вживання чи невживання даного слова. Даліше бачимо теж, що слова однозначні (однакові щодо чуттєвого забарвлення та щодо уявлення) це не те саме, що співзначники. Бо ж таке напр. *помер і скінчив життя* це однозначники, коли дивитися на їх вміст тільки з розумового становища. Але однозначність це ще не співзначність — цю останню обумовлює чуттєвий первенець. І ось мова нищить однозначники, зн. aberігає з двох однозначників тільки один, зате задержує співзначники. З цього погляду такі слова, як *помер і закінчив життя* вдергались в мові тільки тому, що вони співзначники, тобто різняться чуттєвим тоном.

Ми сказали, що пурізм у мові, тоді явище додатне, коли ми заступаємо чуже своїм однозначником. Тепер розуміємо, чому тепер уже не можна заступити таких слів, як „нація“ — своїм словом „народ“, слова „націоналіст“ — своїм „народовець“, і даліше „танцювання“ — „гулянням“, „професора“ — „вчителем“ і т. д., хоч із історично-етимологічного становища це все однозначники; та їхня функція в мовній системі тепер різна, вони тепер співзначники й тому вдергалися в мові.

Наші туристи дуже часом перечулені, але там, де цього не треба. Часом читаючи чи слухаючи їхніх нарікань, можна набрати враження, що наша рідна мова складається з 99 відсотків різних „-ізмів“, як польонізмів, москаліамів, германіамів і т. д. Що б то було, коли б такий доморослий турист довідається нпр., що наше „цікавий, міць, обіцяти“ і т. д. це теж давні запозички а польської мови? Як що до чого він почав би їх відбронаювати й підставляти свої: „текавий, міч, обічати“, або зовсім викинув би їх із мови. Знаю сам одного україніста, що замість „цікавий“ пропагував слово „займавий“ (байдуже що це тільки співзначник!), а іншого — цим разом не мовоизнаця, — що знелюбив слово „вождь“, мовляв, наше „водж“ (нпр. у Франка) це єдина форма. Але він був демократ із переконання, отже не дивно, що виступав проти „вождів“. Проти ідеології нічого не вдіш!

Але вже найгірша справа коли „туриам“ починає чіплятися своїх таки слів. От візьмім, наприклад, таке слово „літнище, літнисько“. Тільки сонічко пригріє, а воно починає появлятися й кілька добрих місяців улітку не хоче вступити в нашої розговірної, чи писаної мови.

У 1933 р. виступив проти цього слова др. В. Виноградський на сторінках „Рідної Мови“, мовляв, це слово „противний духові нашої мови новотвір“, що повстав під впливом польського „летніско“ й його треба чим-дуж заступити своїм — „літовище“.

З цього приводу розгорілася дискусія на сторінках згаданого місячника та, сказати правду, вона до нічого не довела. А тимчасом „літнище“ щораз більше вадомашнилося в нашій мові. Самохіть насувається думка, чи слово „літнище“ дійсно польонізм і чи треба проти

нього воювати. Ми не думавмо нудити читача тим, що це слово з погляду структури всіх слів із наростком *-нище* відповідав цілком „духові нашої мови” (*літо* — *літній* — *літнище*, як: *жито* — *житній* — *житнище*). Так само не будемо повторяти обставин, що викликали повстання цього слова, а торкнемося виключно значеневих різниць між обидвома словами:

Ми сказали, що чуже слово, як новотвір, повстав тоді, коли в мові немав однозначника для якогось предмета чи явища. Обидва слова „літнище” й „літогище” ав'язані з тими самими уявленнями; коли їх уживати, то в нас на думці ні що інше, як місце де проводиться літо¹. Але ж чуттєвий тон цих слів неоднаковий. Джерело того лежить у тому, що „літогище” нагадує місце, де пробуває влітку худоба, а „літнище” — місце, де проводить літо людина. І навряд, чи хто, вибираючись на літній відпочинок у гори, мав би охоту іхати на „літогище” між худобу. Бачимо, що хоч „літогище” й „літнище” є синоніми, то зміст їх чуттєво неоднаковий.

Можна ще піднести закид, мовляв, слово „літнище” ненародне. Але ж ненародніх слів у нашій мові в дуже багато і так воно мусить бути в кожній культурній мові та ще до того такій, що живе, розвивається. Тут важне тільки, щоб такі ненародні слова творили на аразок тих народніх, що вже існують у мові. Для мови найважніша річ, щоб не амінялася під чужими впливами її граматична будова (звукня, словотвір, словозміна, складня), бо тут ті чужі впливи можуть викликувати затрату її самобутності.

І ось коли мовознавці ствердили, що польський наросток *-iszczę* (наше: *-нище*) перестав творити слова

в польській мові ще в XIV ст., а наше „літнище“ повстало щойно в XX ст., то якже ж його засинхронізувати те заповичення? Хіба прийняти, що основа цього слова: *lito*, *літній* теж польоніам?

Коли безсторонньо підходити до цілої справи, то треба ствердити таке: слово „літнище“ недавній новотвір у нашій мові. Своє повстання завдячує воно недавній авичці виїаду міщан „на літо“, та недостачі відповідної на це назви в нашій мові. Боротися проти нього, коли немає для цього дійсно оправданих причин, це те саме, що збіднювати нашу мову в її нових надбань, це те саме, що пропагувати непотрібний пурпуріам.

Будьмо пурристами, дбаймо про нашу мову, але там, де того дійсно потреба!

2. Із військово-воєнного словництва.

§ 31. В історії нашого військово-воєнного словництва ваймає окреме місце рік 1939 — рік появи двох прегарно-опрацьованих і ще краще виданих словників пор. Івана Ільницького-Занковича, а саме: „Німецького й українського військового словника“ й „Німецького й українського летунського словника“. Обидва словники складаються з двох частин, одної німецько-української й другої — українсько-німецької. Свої зауваги про безсумнівну високу вартість обидвох праць І. Ільницького-Занковича я висловив у передмові до другого, летунського, словника й туди відсилаю цікавих. На цьому місці хотів би торкнутися кількох окремих термінів, що, як викаує життя, щорає більше втискаються в мову.

а) Насамперед обговорім такі слова як „легкопад“, „летопад“ і „парашут“, що їх знаходимо в автора.

Слово „летопад“ є складене на араок таких, як „хмаролім“, „листочос“, „пиловсис“, „вогнемет“ ну й, ясна річ, „листопад“. Всі наведені слова мають у першій частині нааву конкретної речі: „хмари“, „листа“, „пилу“, „вогню“, „листя“; чи має те саме й слово „летопад“? Отже мусимо ствердити, що ні, що слово це має в першій частині менше більше те саме, що й у другій частині. Адже ж „пад“ (падання) є теж „льотом“ тільки що не вгору чи поземо, але вдолину. Замість „пад“ (падання) можемо зовсім добре сказати „додільний, доаемий літ“! Виходить, що термін „летопад“ складений із двох слів, що визначають подібні поняття та що він не має обоснування в інших того типу творах в українській мові, як напр. „листопад“. (Залишаю вже на боці справу „літ“-„льоту“ й „лет“-„лету“, хоч наша літературна мова йде саме в напрямі першої пари й це вимагало б амінити саме слово на „льтопад“).

Та побіч складених слів: „конкретний предмет“ + „дія“ (що з тим предметом діється), має українська мона ще складення типу: „як відбувається дія“ + „сама дія“. Ось напр.: „самохід“ (прилад, що „сам ходить“), „скорохват“ (людина, що все „скоро хватає“), „легкобит“ (людина, що „легко живе“), „дармоїд“ (що „дармо юсть“), „дрібновид“ (мікроскоп), „дармовис“ (нім. Troddel) і б. ін. До цього типу слів належить також народне „скоропад“ (пор. нааву „Скоропад“) та утворене на араок останнього: „легкопад“ (прилад, що „легко паде“, а в ним і той хто його вживає).

Отже з погляду структури мови слово „легкопад“ відержує більше критики, як слово „летопад“, воно створене як то кажуть „в дусі мови“, байдуже, що те слово „не має нічого спільногого з легким паданням“ (подібно й „самохід“ не багато має спільногого з ходженням а себе самого, отже із перпетуум мобіле!). Коли заглянути до летунського словника Ільницького та до нім.-українського словника Наконечної, то побіч наведених угорі термінів находимо в обидвох словниках іще четвертий вислів, а саме: „протипад“. Тому, що голі собі уявити якусь протилежну дію, що невтраплювала б падання (це в основі визначає „протипад“, пор. „протидія“, „протинаступ“, „протиоборот“ ітд.) можна б погодитися остаточно й на цей термін, а тим що він теж „не в дусі мови“!

Йдучи ж назустріч українізації поодиноких термінів, ми повинні відкинути чужий „парашут“, та нікуди правди діти, всенька Україна від Сяну аж до Дону щодня читала в пресі й чула донедавна в радіо про „парашути“ й „парашутистів“, отже покищо це слово треба б залишити як дублет на другому місці.

Що ж поставити на першому?

З наведених угорі міркувань про складені слова а дією в другій частині виходить ясно, що таки „легкопад“. При інших термінах будемо йти в розріз із словотворчими звичками української мови й будемо заасвоювати нашій мові ще одну „їдунку“ (= жіночий відповідник до „їдуна“, а не „миска“!) й ще один „протигаз“ (пор. про це завваги в передмові до летунського словника Ільницького).

Трудність тільки в тому, що термін „легкопад“ не словотворчий, ан. що від нього не можна творити

похідників. Ще нпр. а прикметником „легкопадний“ пів біди (нпр.: „легкопадні вправи“ аву́чить не але!), але що його аробити а „парашутистами“? „Легкопадник“ аву́чить мало що не трагічно, „легкопада“ робить конкуренцію самому легкопадові, „легкопадчик“ пахне (як і „гарматчик“ та „кіннотчик“) московським „ямщіком“, а „легкопадач“ добрий, але, скажім, десь у цирку. Не лишається нічого іншого, як відкинути першу частину складеного слова й створити слово „падун“ (як *бігун*, *метун*, *копун*, *амагун* ітд.) Тимто введений уже в пресі термін: „спадун“ не такий лихий; він вимагав би тільки наави приладу: не „легкопад“, а „спадак“. На всякий випадок „спадун“ термін не злий і коли його не далося б заступити „падуном“ то немав оправданої причини проти нього боротися, бо тоді треба б і всі наведені вгорі слова з наростком -ун скреслювати із слонника. А це вже сьогодні неможливе, бо такий „змагун“ чи „копун“ уже в мові не вступляється.

б) З мовоанавчого становища терміни „велет-водолітак“, „велет-літак“, „велет-повітроплав“ не українські, а німецькі. В аложеннях цього типу народня українська мова висуває на перше місце основне поняття, на друге місце його пояснення, пор. напр.: „лисичка-сестричка“, „вовчик-братчик“, „шапка-невидимка“. Найкраще зілюструв нам різницю між українською та німецькою мовами приклад: „Дніпро-батько“ й „Vater Rhein“. З цього погляду наведені вгорі летунські терміни треба змінити на: „водолітак-велет“, „літак-велет“, „повітроплав-велет“; вони тоді не разитимуть чужістю українського мовного чуття. Й саме термін: „двосядецьницильник“, відповідатиме порядком членів „літакові велетові“ й як такий „духові“ української мови.

в) Терміни, що мають у другій частині слово „-сідець”, отже такі як „односідець”, „двосідець”, „трисідець”, „багатосідець”, не надто щасливі. Treba ствердити що наросток -ець в подібних словах, як напр. „їдець”, „жнець”, „їздець” визначає людину, що виконує дію, зазначену в корені слова. Нікуди правди діти, „сідець” записаний у Грінченковому словнику теж у значенні „місця де сидиться”. Все ж для названих угорі летунських термінів можна б погодитися цілком добре з формами безнаростковими, отже в другим членом: „-сід”; вони виглядали б тоді: „односід”, „двосід”, „трисід”, „багатосід” та нагадували б своєю будовою такі складення як „лрібновид”, „легкопад”, „швидколет”, „дармовис”, що ми їх обговорили вище.

г) До інших термінів Івана Ільницького-Занковича можна мати ще такі завваги:

Замість: „високолітний літак” та „швидколітний літак” можна добре сказати: „високісний літак”, „швидкісний літак” або попросту: „високолет” і „швидколет” (цей останній термін знаходимо у автора).

Замість термінів „качий літак” чи „качколітак” (це останнє дійсно лихе) можна б ввести для нім. Entenflugzeug термін „літак-качка” на зразок „літака-велета”. „Літак-качка”, що нагадує своїм виглядом діку качку, був би як термін ясніший, більш прозорий від „качого літака” чи „качко-літака”.

Такі терміни; як „однокрил”, „двокрил”, „бомбовіз”, „водо-, човно-літак”, „помахокрил” і ін, в незвичайно вдалі й ними може Ільницький заслужено чванитися. Treba тільки всім дописувачам преси й усім, кому не байдужа культура рідної мови вживати

цих термінів, не відкривати нових Америк у цій ділянці й таким робом спричинюватися до остаточного впорядкування нашого військово-військового словництва.

3. Із спортивої (спортивної) термінології.

§ 32. Спортова термінологія в нас, як і сам спорт, річ нова та цікавила мене ще зі студентських часів. І ось від 1929 р. я збирал спортивні терміни, використовуючи для цього галицькі й наддніпрянські видання. В 1933 р. мій матеріал сягав до 10 тисяч карточок із поодинокими термінами. На основі цього матеріалу я опублікував в пресі („Новий Час“, „Вогні“) декілька статтів про нашу спортивну термінологію, закликаючи водночас наших спортивців збирати відповідні народні матеріали. Нажаль ані мої матеріали, ані прислані мені нові не побачили друкарні. Разом із усім редакційним матеріалом та зо мною (я тоді редактував „Вогні“) опинилися вони на поліції на Казимирівській у Львові й коли вчасі допіти в ствердили там існування таких „вирвотових“ термінів як „ручна граната“, „спіс“ і т. д. ввесь матеріал сконфісковано. Не помогли пізніші ніякі інтервенції і я своєї першої словникової збірки більше ніколи не побачив. Доля її та студії відтягнули мене від поновлення праці в цій ділянці. А проте на основі деяких нотаток та пригадок можу сказати про нашу зимово-спортивну термінологію ось що:

Як відомо є три головні роди зимових спортів. У західноукраїнській пресі й виданнях вони називалися: „лещетарство“ (або „лещатарство“), „согарство“ й „санчатарство“. В східно-українських публікаціях ті самі роди спорту мають назви:

„нартівництво“ (теж: „лижвярство“), „ковварство“ (або: ховаарство) й „санкарство“.

Тому що ці всі терміни походять від назв поодиноких спортивних приладів, наші міркування торкаються головно цих останніх,

а) *Лещети-нарти.*

На визначення німецького *Schla* є в нас такі терміни: „лещети“, („лещати“, „лещата“), „совги“, „нарти“, „лижви“, „лижі“ й „снігівці“. (Як на одну націю й одну мову досить!) В розговірній мові в нас почувте ще про „дошки“, „скі“ (рідше правильно: „ші“) а то й „нарти“. На котрий із цих термінів рішилася?

З перших трьох назов знають словники (пор. напр. українсько-польський Грицака-Кисілевського) тільки перший „лещети“ в значенні „ші“; слова „лещати“ й „лещата“ мають словники тільки на визначення стискачів (напр. „лещата до сира“). Тимто немав потреби замінювати (й так виключно галицького) терміну „лещети“ пресою-стискачем — „лещатами“, як це роблять деякі видання. Від „лещетів“ похідні: *лещетар*, *лещетарка*, *лещетарський*, *лещетарство* і т. д. (а не „лещатарський“, „лещатарство“ і т. д.). Етимологія слова „лещети“ не цілком ясна; вживають його, як сказано, в Галичині.

Дуже так би сказати „вяятий“ у розговірній мові термін „дошка“ вигідний задля однини (пор.: „я ала-мала дошку“). Цікаве, що словник Желехівського знає в однині: той „лещет“, хоч його назагал я не мав змоги ствердити серед наших спортивців.

„Ші“ („скі“) слово чуже; „совг“ у нас це нерідко „лижва“, хоч правильно „совгом“ треба називати відповідний порух на лижвах.

Коли поминемо московську нааву „лещетів”: „лижі”, „лижви” лишаються обговорити їх відомі й у Галичині нарти. Знають їх усі українські словники, починаючи з Гринченкового й кінчаючи академічним „Російсько-українським”, що подає: *нарти, бігати на нартах, нартівник* (побіч: *нартівець*), *нартова колія (простірок)*, *нартівництво* й ін. Походженням в'язеться це слово із словом „рот” (рътъ), що побіч іншого низначало вже давна на терені Східної Слов'янщини лещети. Среаненський у своїх „Матеріялах” подав приклад із Літопису: „И придоша на нихъ Мордва на ртахъ... (зам. „на нартах“). В нас же, як указують словники, це слово досі вдержалося й тому немає підстав вважати його за польоніям.

Згаданий угорі академічний „Російсько-український словник” подав ще один термін, а саме: „снігівець” і похідні: „снігівчанин”, „снігівчанка” що годі прийняти, бо „снігівець” має в українській мові своє окреслене значення.

б) *Лижви — ховзани (ковзани).*

Наави приладу, що його вживають у совгарстві це: „лижви”, „совги, на С.У.З.: „ховзани” („ковзани”) „кобзани” й „скобауни”.

Термін *лижва* в розумінні приладу до ховзання знає тільки Галичина. Східно-українське „лижва” визначало, як ми вже бачили „лещети-нарти”.

Другий (виключно галицький) термін „совг” уже прийнято в спорті для одноразової дії, поруху при совганні. Звідслія й термін „совгарство”, хоч на аравак інших він повинен бути „лижварство”, цебто походить від приладу, Мало знаний, а то й незнаний термін *ховзан* (*ковзан* і т. п.) широко поширений на

Наддніпрянщині й із того погляду заслуговує в нас на більшу увагу тим більше, коли наші „лижви“ нам видаються чужі.

Тут треба вилучити з міркувань московське „коньки“, як теж і мало знані, вузько-говіркові „човги“ чи „костяници“; та й врешті здрібніші слова: „ковзанок“ та „ковзанець“.

Від „хова“ — совг походили б інші назви, як „ховзарство“ (совгарство), „ховзун“, „ховаарський“ і т. п.

в) Санки.

Найменше клопоту при термінології, зв'язаній із цим родом спорту. Слово *санки* (побіч здрібнілого: *саночки*) відоме на цілому обширі української мови. Тут і там зустрінете ще „гринджоли“.

Від слова „санки“ похідні такі терміни, як *санкар*, *санкарський*, *санкарство* і т. п.

Чуже *bobsleigh* буде по літературному *кермогі* *санки*, не: „бобслей“ і не „боби“, бо в нас „біб“ це окремий рід ростини!

Збираючи разом усе вище сказане можемо ствердити, що українська термінологія зимових спортів дуже багата. Вибраючи яку-небудь назву треба керуватися принципом її всеукраїнськості й стисlosti. Як переходовий стан можна в сумнівних випадках уживати дублетів, цебто: лещети-нарти, лижви-ховзани, і т. д., доки один із термінів не прийметься в загальне вживання.

4. Деяло про українську технічну термінологію.

§ 33. Про виробленість нашої мови, її гнучкість у віддаванні не тільки проявів побутово-етнографічного життя, але теж і модерного технічно-фабричного середовища свідчить недавно видана, чепурно оформлена книжечка для українського робітництва в Німеччині під наг. „Як працювати безпечно?“ — „Wie arbeite ich unfallsicher?“

Сама книжечка це український переклад німецької освідомленої брошури про те, як уникати нещасні випадки при роботі в фабриці, як поводитися при машинах, що робити, а що не робити, щоб зберегти здоров'я й силу до праці. На зміст цієї книжечки складаються такі розділи: загальні правила охорони перед нещасними випадками, правила охорони перед нещасними випадками для машинових робітників, для електрофахівців, для помічників та транспортових робітників, для аварівачів, для ливарів, для мальярів і лякувальників та зрешті показник приписів про охорону перед нещасними випадками німецьких професійних спілок заливай сталі.

Як сказано вище цінність книжечки не тільки в тому, що вона практичний збір потрібних правил, але ще й у тому, що вона — зразковий переклад на українську мову. Цей переклад у книжечці міститься по правому боці, тоді коли сам основний німецький текст поданий рівнобіжно по лівому.

В перекладі багато загальних слів, що їх зустрічаємо у фабричній лексиці, як от: „остережна таблиця“ для нім. *Warnungstafel*; „вихідні двері“ — *Ausgangstür*; „запасний вихід“ — *Notausgang*; „робітний зна-

ряд" — *Arbeitsgerät*; „охоронні очії" — *Schutzbrille* й ін.

Крім цих загальних термінів є в книжці багато спеціальних, що їх уживається в одному роді праці. Так напр. машиновий робітник не повинен накладати пояса (*Riemen*) на колесо голою рукою, але за допомогою окремого приладу, що називається по німецьки *Riemenaufleger*, по українськи „поисонакладач".

При „обробі металів" (*Metallbearbeitung*) маємо до діла із — *Schleifscheibe*, по нашому: „шліхінний круг", вживаємо тут теж „охоронного очіпка" (*Schutzhaupe*) й зустрічаємося з „охоронною дужкою" (*Schutzbügel*). При фрезарках знову вживається окремих „прикріплених приладів" (*Einspannvorrichtungen*) і ін.

І т. д. і т. д. В сумі можна скласти на основі тієї книжечки окремий словничок технічних висловів, гарних, милозвучних і що найважніше: створених у дусі мови. Подаємо ще декілька з них: *Hobelmaschine* це по нашому „стругачка"; *Kehlmaschine* — „викроювачка"; *Mitnehmer* (у токарці) — „захватич"; *Sicherung* — „запобіжник" (в електротехніці); *Sandstrahlgebläse* — „піскодувка" (в ливарнях валіза); *Lackierofen* — „ляківна піч"; *Kollergänge* — „вальцеві үотилки" й т. п.

Український фабричний робітник дістав із цією книжечкою не тільки корисного довідника й дорадника в праці, але також естетично й мовно високовартісну збірку найважніших технічних термінів по українському (31. V. 1941).

5. Дещо про нашу хемічну термінологію.

§ 34. В розділі „Дещо про українську технічну термінологію" ми підкреслили велику виробленість та

гнучкість і тонкість української мови у віддаванні не тільки проявів побутово-етнографічного життя, але теж і модерного технічно-фабричного середовища. Коли в агаданому розділі ми звернули увагу на деякі нові вислови із ділянки фабричної та технічної термінології, отже із життєво-практичного обсягу, то на цьому місці хочемо звернути увагу читачької громади на одну із новіших появ в ділянці фахово-наукового слівництва, появ, що свідчать дуже позитивно про зроуміння наших учених-спеціалістів коло розбору фахово-наукової термінології.

Мова тут про чепурно видану книжечку заходами берлінського „Українського Наукового Інституту“ в н-ві Отто Гаррасовіц у Лейпцигу п. н.:

I. Горбачевський: Текущий стан української номенклатуры неорганічної хемії, *Beiträge zur Ukrainekunde*, herausgegeben vom Ukrainischen Wissenschaftlichen Institut, Berlin, Heft VII, 1941, Otto Harrassowitz, Leipzig, стор. 17. 8°

Як відомо, українська наукова термінологія завжди іше в стані аростання, утривалювання й творення, коли йде про нові здобутки життя. Тим чи то треба вітати кожний прояв, що йде назустріч остаточному оформленню її, аокрема ж, коли за діло беруться покликані фахівці. Наавана вгорі книжечка, одна з найновіших цублікацій сеніора нашої науки, заслуговув на увагу аокрема, як важке слово великого фахового авторитету. Автор роаглядає дві основні системи в досьогочасній термінології неорганічної хемії: українізованого міжнароднього й українського народнього, наводить їхні головніші типи й синтетиауючи стверджує, що наша народня система хемічної номенклатури важна не тільки з уваги на вимоги популяризації цієї науки,

але теж і для того, щоб відчистити наші хемічні публікації від тієї повені чужих слів, яка була досі. окрема таблиця вміщає обидві системи одну побіч одної, подаючи назви солей та їхніх „кислин“ (цей термін уводить слушно автор на місце: „кислота“, залишаючи це останнє як синонім для: „кислість“).

Терміни, що їх обстоюють автор, глибоко продумані й послідовно розбудовані, в чому незвичайно вникливо використано словотворчі прикмети української мови, передусім функції її наростків (нпр. *-ий* при первнях, *-авий, -овий* при окисах) та приростків (*над-, під-* при солях і кисневих кислинах).

Сама в собі має книжечка проф. Горбачевського окрім значення для наших фахівців-педагогів у школах та для практичних і теоретичних працівників у ділянці хемії. Коли ж іде про мовознавство, то важна вона й для лексиколога, як один із рідких сьогодні голосів у справі нашої науково-спеціяльної термінології. (12. VII., 1941).

6. Із географічного назовництва.

§ 35. Географічні назви в Україні це одна з великих болячок у нашій мові, що її можна буде усунути аж тоді, коли вив'ястеться українського географічного словника. Багато можуть тут допомогти різні карти, та в них треба провадити чисту українську географічну номенклатуру, нпр.:

- не „Дрогобич“ (поль. *Drohobycz*), зам. *Дорогобич*,
- не „Дрогічин“ (поль. *Drohiczyn*), зам. *Дорогичин*,
- не „Кросно“ (поль. *Krosno*), зам. *Коросно*,
- не „Риманів“ (поль. *Rymanów*), зам. *Романів*,

тай не „Тарнополь“ (поль. Tagpol), зам. *Тернопіль**)
і т. д.

Нажаль у нас не тільки що наави поодиноких місцевин не мають свого сталого українського виду, але й наави поодиноких наших частин, земель України, а то й сусідніх теренів ще не устійнені. Торкнемося тут кількох таких наав.

а) Чи „Підляшша“ польська назва?

На цю тему йшла вже дискусія між проф. дром. М. Кордубою й В. Островським на «сторінках „Краківських Вістей“ (чч. 58, 74, 1940). Отже треба з цілою рішучістю ствердити, що „Підляшша“ (латинське „Podlachia“, німецьке „Podlachien“, польське „Podlasie“ а первісного „Podlasze“) це стара українська назва й побудована на зразок таких наав, як „Підгір'я“ (= під, безпосередньо перед горами), „Підкарпаття“ (= під, безпосередньо перед Карпатами), „Підлісся“ (= під, безпосередньо перед лісом) і т. д. Як таку могли назвати „Підляшша“ створити й надати підляшанам, як останньому українському племеневі „під (безпосередньо перед) ляхами“ тільки українські племена, що жили на сході від підляшан.

Всякі пояснення в роді: „Підляшша“, це земля „під ляхами“, цебто „під зверхністю, у руках ляхів“, це піаніші видумки, що в об'єктивним поясненням тієї наави не мають нічого спільногого.

Тимто наава „Підляшша“, „підляський“ — це чисто українська наава, її перейняли від українців в інші мови й нема оправданої причини проти неї виступати.

*) Інші приклади гл. праця „Українські місцеві наави. Українсько-німецький та німецько-український показник“, Прага 1941.

б) Що таке „Велика Україна“?

Замість означення „Східно - українські землі“ (С. У. З.), „Східня Україна“, чи врешті „Наддніпрянщина“, „Лівобережжя“ й т. д. зустрічаємо в декого ще досі часто як синонімного окреслення термін „Велика Україна“, „великоукраїнський“. Тимчасом тут не-порозуміння: „Велика Україна“ — це ця найбільша Україна, це поняття всіх земель разом, де живуть українці як компактна маса (пор. Grossdeutschland).

Наша мова сама вирішує цю справу: адже ж тут досі нема ніякого вислову в роді „Мала Україна“, „малоукраїнський“ і т. д. Значить, поняття „Великої України“ в нашій мові — це, правильно, поняття цілості, не частини, бо як би так не було, то тоді силою антитези мусів би повстати новий термін для З. У. З.: „Мала Україна“ (пор. такі опозиції частин як: „Велико- й Малопольща“, як частини Польщі, а далі тенденційно-перестаріле: „Велико- й Малороссія“ як частини „Росії“). Такого ж терміну немає.

Тимто треба завжди правильно вживати й не мішати обидвох понять: „Велика Україна“ й „Східно-українські землі“ (С. У. З.)!

Коли ж іде про протиставлення частин „Великої України“ то тоді можемо вибирати:

східноукраїнські — західноукраїнські землі,

Наддніпрянщина — Наддністрянщина;

прикметники:

східноукраїнський — західноукраїнський

наддніпрянський — наддністрянський;

іменники ж:

*українець із С. У. З. — українець із З. У. З.,
східній українець — західній українець,
наддніпрянський — наддністрянський.*

Всякі ж вислови типу: „закордонці”, „великоукраїнці”, „малоукраїнці” й т. п. треба викинути з мови, як монії дивогляди. Вони не тільки, що тепер неактуальні, перестарілі, але й — нагадуючи давні царські часи — просто зневажливі, образливи для українців.

в) „Закарпаття” — чи „Підкарпаття”?

Це залежить від того хто й авідкіля дивиться на цю частину української національної території. Для чехів воно було „Підкарпаттям” (чи „Підкарпатською Руссю”). Теж саме було й для словаків. Та коли глядіти на нього із становища Львова чи Києва, отже із українського становища, то тоді воно було, в й буде тільки „Закарпаття”, чи „Закарпатська Україна”.

Ідучи до Львова на південь натрапляємо насамперед на властиве „Підкарпаття” (або теж „Підгір'я”), цебто околиці Долини, Стрия, Дорогобича, Самбора. Опісля йде гірська полоса „Карпат” зн. околиці Вишкова, Сколя, Турки, Балигороду й врешті: „Закарпаття” — південні узбіччя Карпат. Іншими словами ця остання окраїна в відношенні до свого материка це тільки й тільки „Закарпаття”. Українське, властиве, „Підкарпаття” лежить на північ від Карпат в околиці поданих вище місцевин.

І ще коротка примітка:

Не треба забувати, що „Карпатська Україна” — це тільки частина „Закарпаття” („Закарпатської України”)!

г) Як по нашому General-Gouvernement?

Нову адміністративну одиницю, що повстала замість давньої Польщі General-Gouvernement називають у нас всяко: *Генеральна Губернія*, *Генеральне Губернаторство*, *Генеральний Гувернеман*, *Генерал-Гувернмент*, і т. п. Треба рішитися врешті на одне.

Коли поминемо справу прикметника „Генеральний“ (чи в остаточному випадку „Генеральний“ як ще де-хто для лемків пише!), то остаються до вирішення чотири іменникові назви, що з них останню „Гувернмент“, яка в вислідом не знання, як читати француцьке закінчення -tent, треба вже на самому початку виключити з міркувань, як неграмотний вульгаризм. Теж і добре прочитаний термін Gouvernement отже: „Гувернеман“ (із носовим an!) безпопрібно вводити в нашу мову, коли це слово досі мало своє українське значення.

Остається вибирати між: „Губернія“ й „Губернаторство“.

Заглянемо передше до німецько-українських словників. Отож під гаслом Gouvernement читаємо: в Кміцикевича „губерн[і]я“; у Шаровольського (Київ 1929) „губерня“; в Ільницького-Занковича (Берлін 1939) „губернія“. Неходимо взагалі словників, де б чуже Gouvernement було по українськи перекладене як „губернаторство“, всі мають „губернію“ чи „губерню“, бо так і давна це слово засвоювалось у нашій мові.

Навіщо ж тоді вводити нове слово „Губернаторство“, що своєю будовою має більше значення „уряд Губернатора“ (пор. *гетьманство*, *священство*, *адвокатство* = адвокатура, *війтівство* = війтuvання, тощо), як „губернії“?

Для цього немав найменшої причини!

Отже єдиний правильний переклад німецького *Generalgouvernement* на нашу мову буде: *Генеральна Губернія* (переходово для лемків „Генеральна Губернія“). Такий термін має за собою вже давню українську традицію й його виминати немає оправданої причини

7. Окремі вавваги до слівні.

§ 36. В нашій мові ще багато слів, що з сьогоднішнього становища вже або архаїами (перестарілі), або чужі слова, принесені під впливом польської чи московської мови. Їх треба оминати й виступати своїми добрими відповідниками. Певного їх вичерпного списку таких слів подає Ів. Огієнко в праці: „Словник місцевих слів у літературній мові не вживаних“ (Бібліотека Рідної Мови, I. 3-4) 1934 й ми відсилаємо туди зацікавлених. Тут хочемо звернути увагу на деякі слова, що окрема вражают нас своєю нелітературністю й їх найчастіше можна почути.

Слів поданих у лівій колонні не вживати, а заступати тими, що подані курсивою в правому стовпці, отже:

Замість:	треба правильно:
„аптика“	<i>аптека</i>
„безличний“	<i>нахабний</i>
„борба“	<i>боротьба</i>
„велит“	<i>велет</i>
„вертати“	<i>[по]вертатися</i>
„вижчий“	<i>вицій</i>
„глубокий“	<i>глибокий</i>
„горячий“	<i>гарячий</i>

Замість :	треба правильно :
„джума“	чума
„дневник“	денник
„днесь“	сьогодні
„жерело“	джерело
„жолудок“	шлунок
„завід“	зайняття, фах
„залога“	завдаток
„затягити“	запам'ятати
„зглядно“	чи, чи так, точніш, або
„зівати“	позіхати
„іменно“	власне, саме
„їш“ (: їсти)	їси
„кер-, кир-ниця“	криниця
„кождий“	кожний
„конець“	кінець
„камандировка“	відрядження
„кріс“	гвинтівка
„ладувати“	насажувати; навантажувати
„леда-“	бульжувати
„листки“ (на їжу)	картки (харчові)
„любимець“	улюбленець, любчик
„месть“	помста
„місто“	замість
„много“	багато
„на Україні“	в Україні
„нагрузка“	навантаження
„нарочно“	навмисне, зумисне
„неавсимій“	незалежний
„нищий“	нижчий
„нич“	нічого, ніщо
„оба“	обидва
„обоятний“	байдужий

Задість:

„осми-“
„падолист“
„перш за все“
„Підкарпаття“
„пілкнути“
„післи мене“
„побіда“
„покута“
„покажчик“
„понимати“
„попертя“
„предсідник“
„преці[н]ы“
„приавіще“
„противно“
„радиця“
„ревігія“
„речник“
„родичі“
„світлий“
„скорше“
„случай“
„сподні“
„студенський“
„таний“
„тра“
„условина“
„ученик“
„фебра“
„фляшка“
„хлон“
„хояйтн“

треба правильно:

восьми-
листопад
насамперед
Закарпаття
коптнути
на мою думку
перемога
кара
показник
розуміти
підмога, поміч
пропідник, голова
а все таки, а проте
прізвище
навпаки
радник
трус
заступник
батьки
ясний
скоріш[е]
випадок
штани
студентський
дешевий
треба
умова
учень
пропасниця
пляшка
холоп, селянин
хаяїн

Замість :	треба правильно :
„хосенний“	<i>корисний</i>
„хрусталь“	<i>кришталъ</i>
„цмінтар“	<i>цинтар</i>
„кофатися“	<i>відступати</i>
„цьоця“	<i>тімка, тъотя</i>
„чуть“	<i>мало не, ледве не</i>
„шкелет“	<i>скелет</i>
„штрайк“	<i>страйк</i>
„щоби“	<i>щоб</i>
„ю“ („ю“)	<i>її</i>
„язик“	<i>мова</i>
„ящик“	<i>скриня</i>

8. Основна граматична термінологія.

§ 37. Наприкінці подаємо найважніші терміни з граматичної слівні. Їх вибрано з матеріалу, що його на основі авторового реферату устійнила й вирішила прийняти „Комісія Мови“ при Науковому Товаристві ім. Шевченка у Львові на своїх засіданнях в р. 1935 і 1936. Терміни подаємо не в поазбучному порядку, а за частинами граматики.

а) Фонетика — звучня.

Мовні прилади: Легені. Дишиця. Гортанка. Голосниці. Голосова щілина. Ротова яма. Горлова яма. Носова яма. М'яке піднебіння. Язичок. Тверде піднебіння. Переднє, заднє піднебіння. Зуби. Щелепи: горішній, долішній щелеп. Язик. Губи.

Артикуляція (звукотворення): артикуляція легенів, артикуляція гортанки. Звук. Звук

динінкій, глухий. Голосінка: передня, середуща, задня; висока, середня, низька, звужена, вузька, широка, напруженна; підвищена, занижена; складотворча, нескладотворча. Приголосінка: чиста, носова; тверда, м'яка; губна, двогубна, губно-зубна і аубно-яснова; передньо-явицова, середньо-явицова, задньо-явицова; хвилювана, тринка; проривна, протиснена, проривно-протиснена, шинідкрита; планка, носова; свистова, шипуча; торлоква, тортана. Склад: відкритий, закритий. Наголос, притиск, тон. Назвук, середознак, низувук. Звукоамбіні жині, історичні, мертві. Чергування звуків: чергівний, основний звук. Принподібнення: напереди (до наступної приголосінки), напади (до попередньої приголосінки), напіддалнє; відподібнення. Подовження, надалужне подовження. Ствердження. Пом'якшення. Часокількість, часокількісний. Однозвук, двознак, тризнак. Пересун. Пнголосінки ір, йор. Переинук Ікания, Іканий. Вставний звук.

б) Семантика — значення.

Самостійні, несамостійні слова. Імена. Іменник: наочний, уявний, рядковий, класний, абірний, одиничний, жиній, неживий. Прикметник: ступінювання, авичайне, описане. Ступінь: рівний перший, вищий другий, найнижчий третій. Дівслово: переходне, неперехідне. Прислівник: айменниковий, числінниковий, прикметниковий; кількісний, якісний; часовий, місцевий, напрямний. Займенник: іменниковий, прикметниковий, прислівниковий, порівняльний, особовий, аворотний, присвійний, вказівний, відносний, питальний, визначений, невиначений. Числівник: кількісний, якісний, рядковий, головний, дробовий, абірний, розділовий. Приименник. Сполучник. Частиця. Оклик.

в) Словотворення.

Корінь, пень, основа, амінний (-а), неамінний (-а). Приросток, вросток, наросток: живий, завмерлий, словотворчий, флексійний. Просте, складене слово; однокорінне, двокорінне, спиростковане, анаростковане. Словосполучка. Відіменниковий, відприкметниковий, віддієслівний.

5. Флексія — словозміна.

Деклінація|відміна ймен. Коньюгація відміна дієслів. Пень, закінчення. Рід: чоловічий, жіночий, середній. Відміна йменників: чоловіча, жіноча, середня, мішана, голосівкова, приголосівкова. Відмінок: називник, родовик, давальник, анахідник, кличник, орудник, місцевик, віддільник (=аблятив). Однина, множина, двійня; однинний, множинний, двійний, безоднинний, безмножинний. Дійменник, дієприкметник, дієприслівник. Способ: дійсний, можливий, наказовий. Стан: діяльний, страждальний, середній. Особа: перша, друга, третя. Час: теперішній, минулий, давнominулий, майбутній. Дійство. Вид: доконаний, недоконаний, наворотний, протяжний, однорацівий, багаторазовий. Пень теперішнього часу, пень минулого часу.

6. Синтакса — складня.

Речення: розповідне, окличне, питальне, запитове, місцеве, часове, способове, порівняльне, наміпове, причинове, допустове, наслідкове, умовне (умова: адійсenna, нездійсненна); просте, поширене, непоширене, складене; головне, побічне; підметне, присудкове, без-

підметне, скорочене, надрядне, підрядне; рівнорядно, нерівнорядно-складене; єднальне, протиставне, сполучникове. притакливе, заперечне. Підмет: поширений, непоширений, основний, здогадний. Присудок: дієслівний, іменний, поширений, непоширений, основний; присудник, ав'язка. Прикладка. Предмет: близчий, дальший. Придаток прикметниковий, прислівниковий: способу, місця, часу. Сполука рівнорядна, нерівнорядна. Спійня. Рівноважник речення.

Зміст.

	Стор.
Від автора	7—10
I. Вступні уваги	11—14
II. Із звучні украйнської мови	15—42
1. Ікання	15—17
2. Коли м'яка приголосівка перед „і“?	18—21
3. Два типи м'якшения й що з того виходить?	21—23
4. За правильну ямову нашого „в“	23—25
5. Милозвучність української мови	25—29
6. „Нривавий“ чи „крі-, кре-, кро-, кир-, кер-, вавий“?	29—32
7. „Апсалютно“, „література“ й ще дещо	32—35
8. Наголос	35—42
III. Із словотвору й словозміни украйнської мови	43—57
1. Наростки -ування и -овання	43—45
2. Інші наростки	46—48
3. Кличний відмінок	48—50
4. Давальник однини чоловічих іменників.	50—52
5. Давальник і місцевик однини	52—54
6. Окремі завваги до словозміни	54—57
IV. Із складні украйнської мови	58—75
1. „Прошу о поміщення...“ Й т. п.	58—60
2. „Розмова по телефону...“ Й т. п.	60—65
3. „На доказ цього, що ці, які...“ Й т. п.	65—67
4. Коли щось „є явищем сумнин...“ то...	68—69
5. „Ним буде (було) зачитано...“ Й т. п.	69—71
6. Окремі завваги до складні	71—75
V. Із слівні украйнської мови	76—103
1. Пурізм чи забіднювання мови?	76—80
2. Із військово-воєнного словництва	80—85
3. Із спортивної (спортивної) термінології	85—88
a) Лещети-нарти	
b) Лижви — ховзани (ковзани)	
c) Санки	
4. Децço про українську технічну термінологію	89—90
5. Дешо про нашу хемічну термінологію	90—92
6. Із географічного назовництва	92—97
a) Чи назва „Підляшия“ польська?	93
b) Що таке „Велика Україна“?	94—95
b) „Закарпаття“ чи „Підкарпаття“?	95
c) Як передати General-gouvernement?	96—97
7. Окремі завваги до слівні	97—100
8. Основна граматична термінологія	100—103

